

Krzysztof KWIATKOWSKI
<https://orcid.org/0000-0003-1827-3122>
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Oryginalne fragmenty kroniki Wiganda von Marburg – opis źródłoznawczy, nowa edycja i polskie tłumaczenie*

Zarys treści: Artykuł zawiera nową edycję oryginalnych fragmentów kroniki Wiganda von Marburg, które zachowały się do czasów współczesnych. We wstępie do edycji omówiona została jej podstawa rękopiśmienna z uwzględnieniem dotychczasowych wydań, a także przedstawione zostały zasady edytorskie. Edycja obejmuje łącznie 11 fragmentów oryginalnego rymowanego tekstu kroniki napisanej w latach 1393–1394 w języku średnio-górno-niemieckim. Fragmenty te zachowały się jako resztki dwóch późnośredniowiecznych rękopisów oraz w XVI-wiecznym wydaniu kroniki Caspara Schütza. Do oryginalnego tekstu dołączone zostały odpowiednie fragmenty łacińskiego tłumaczenia kroniki na podstawie nowej edycji z 2017 r.

Abstract: The article presents a new edition of the original fragments of Wigand von Marburg's chronicle that have been preserved. In the introduction, the author discusses its manuscript basis, taking into account its previous editions and the editorial principles. The edition includes a total of eleven fragments of the original text of the chronicle in verse, written in 1393–1394 in Middle High German. These fragments have survived as remains of two late-medieval manuscripts and in the sixteenth-century edition of Caspar Schütz's chronicle. The original text is supplemented by the relevant extracts of the Latin translation of the chronicle, based on its new edition published in 2017.

Słowa kluczowe: średniowiecze, piśmiennictwo, kroniki, tłumaczenia, zakon niemiecki, Prusy, Wigand von Marburg

Keywords: Middle Ages, writings, chronicles, translations, Teutonic Order, Prussia, Wigand von Marburg

Zakończone w 2017 r. prace nad nową edycją i polskim tłumaczeniem łacińskiego przekładu kroniki Wiganda von Marburg¹ stworzyły okazję do ponownego zajęcia się zachowanymi do dziś fragmentami

* W niniejszym artykule zastosowano następujące skróty: SRP – *Scriptores rerum Prussicarum*; Wigand (H) – *Die Chronik Wigands von Marburg. Originalfragmente, lateinische Uebersetzung und sonstige Ueberreste*, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 2, Leipzig 1863, s. 453–662; Wigand (H:ZF) – *Zwei Fragmente der Reimchronik Wigands von Marburg*, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 4, Leipzig 1870, s. 1–8; Wigand (H/A) – *Ein Fragment der Reimchronik Wigands von Marburg*, wyd. W. Hubatsch, U. Arnold, w: SRP, t. 6, Frankfurt am Main 1968, s. 44–49; Wigand (J/T/G) – *Vygandas Marburgietis, Naujoji Prūsijos kronika*, tłum. R. Jasas, red. K. Gudmantas, Vilnius 1999; Wigand (Z/K) – *Wigand von Marburg, Cronica nova prutenica*, oprac. S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, Toruń 2017. W przypisach do edycji tekstu źródłowego posłużono się dodatkowo syglami: H = Theodor Hirsch; Th = Herbert Thoma; H i A = Walther Hubatsch i Udo Arnold; B = rękopis B.

¹ Wigand (Z/K). O autorze kroniki zob. S. Zonenberg, *Kronika Wiganda z Marburga*, Bydgoszcz 1994, s. 53–89; tenże, *Wstęp źródłoznawczy i historyczny*, w: Wigand (Z/K), s. 23–34; R. Trimonienė, *Vygando Marburgiečio kronika. Įvadas*, w: Wigand (J/T/G), s. 5–45; Th. Hirsch, *Einleitung*, w: Wigand (H), s. 448–451. Autorem łacińskiego tłumaczenia rymowanej kroniki napisanej w języku średnio-górno-niemieckim był toruński duchowny Konrad Gesselen; zob. o nim m.in.

oryginalnego dzieła napisanego w Prusach w końcu XIV w., a już w XVII stuleciu uznawanego za zaginione². Ponieważ analiza źródłoznawcza ułomków oryginalnych rymów Wiganda nie została objęta wspomnianym projektem edytorsko-translatorskim³, chciałbym ją przeprowadzić w niniejszym artykule. Zawiera on również nową krytyczną edycję wszystkich znanych dziś fragmentów pierwotnego dzieła Marburczyka wraz z paralelnym polskim tłumaczeniem, stanowiąc tym samym dopełnienie przywołanej wyżej publikacji sprzed czterech lat.

Historia odnajdywania kolejnych fragmentów oryginalnej kroniki Wiganda von Marburg została już przedstawiona w kilku XIX- i XX-wiecznych publikacjach⁴, dlatego nie ma potrzeby prezentować jej na nowo, tym bardziej że od 1937 r. nie odnaleziono już żadnych nowych ułomków zaginionego dzieła. Traktując rzecz z perspektywy tekstologicznej, znanych jest łącznie 11 fragmentów kroniki (w niniejszej edycji numerowane są one w kolejności narracyjnej kroniki przy użyciu cyfr rzymskich I–XI)⁵, przy czym treść dwóch z nich (VII i VIII) zachowała się częściowo w dwóch odrębnych fizycznie przekazach źródłowych, stąd w literaturze przedmiotu pisze się niekiedy o 12 fragmentach⁶. Owych 11 niezbyt długich fragmentów (zawierających od 6 do 140 wersów każdy) obejmuje łącznie 573 pełne wersy i 57 wersów zachowanych fragmentarycznie⁷. Pięć fragmentów dostępnych jest współcześnie jedynie we wczesnonowożytnej drukowanej edycji kroniki Caspara Schütza *Historia rerum Prussicarum*, wydanej po raz pierwszy w 1592 r., a następnie pod tym samym tytułem w 1599 r. (w kolejności: II, III, IX, X i XI)⁸. Pozostałe sześć urywków (I, IV, V, VI, VII i VIII) zachowało się w resztkach rękopisów późnośredniowiecznych, obecnie przechowywanych w Wiedniu, Monachium i Karlsruhe⁹. Porównanie zewnętrznych cech pisma występującego w owych sześciu fragmentach wskazuje, że pochodzą one z dwóch niezachowanych kodeksów zawierających pierwotnie kopie (odpisy) zapewne całej kroniki Wiganda von Marburg. Rozróżnienie to jest tym bardziej jednoznaczne, że wspomniane

M. Perlbach, *Der Übersetzer des Wigands von Marburg*, „Altpreußische Monatsschrift”, 32, 1895, s. 411–424; A. Blaschka, *Monumentum Thorunense*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg”, 7, 1957/1958, nr 4, s. 715–726; tenże, *Konrad Gesselen, ein Mitarbeiter von Johannes Długosz. Epilog zum „Monumentum Thorunense”*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg”, 10, 1961, nr 4, s. 893–895; M. Sumowski, *Duchowni diecezjalni w średniowiecznym Toruniu. Studium prozopograficzne*, Toruń 2012, s. 194–196; S. Zonenberg, *Kronika*, s. 19–26; tenże, *Wstęp*, s. 29–30.

² Zob. Ch. Hartknoch, *Alt- und Neues Preussen oder Preussischer Historien*, Franckfurt–Leipzig 1684, Vorrede, s. [10]; Th. Hirsch, *Einleitung*, s. 430; S. Zonenberg, *Kronika*, s. 19; J. Wenta, *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung am Beispiel Preußens*, Subsidia Historiographica, t. 2, Toruń 2000, s. 228.

³ W edycji z 2017 r. jedynie wskazano (przy zastosowaniu not marginesowych oraz odpowiednich markerów początkowych i końcowych w tekście) passusy łacińskiego tekstu, dla których zachowały się oryginalne rymowane fragmenty; zob. Wigand (Z/K), s. 152–156, 184, 190, 204, 204–206, 214–216, 234–236, 244, 254–260, 290, 296–298, 480 (w podanych zakresach tekst łaciński edycji źródłowej tylko na stronach parzystych).

⁴ Wigand (H), s. 441–442; H. Thoma, *Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur”, 74, 1937 s. 39–41; Wigand (H/A), s. 44.

⁵ Numeracja ta została wprowadzona do przywołanej edycji z 2017 r., zob. przyp. 3.

⁶ Zob. G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. 11: *Nachträge und Korrekturen*, red. B. Wachinger, G. Keil, K. Ruh, W. Schröder, F.J. Worstbrock, wyd. 2, Berlin–New York, 2004, szp. 1659. Błędnie pisze się także o 10 fragmentach, zob. tamże; M. Malm, *Wigand von Marburg*, w: *Deutsches Literatur-Lexikon. Biographisches-bibliographisches Handbuch*, t. 32, wyd. 3, Berlin–Boston, 2013, szp. 341. W przypadku pierwszego ze wspomnianych tu fragmentów (VII) na jeden przekaz rękopiśmienny złożony z dwóch fizycznie zachowanych urywków (17 i 17 wersów) nakłada się częściowo drugi, tym razem zwarty (67 wersów), zapełniający lukę z tego pierwszego o rozmiarach 9 wersów. W drugim fragmencie (VIII) mamy do czynienia z sytuacją, kiedy jedna zwarta, krótka partia tekstowa (17 wersów na 140 wersów całego fragmentu, nie licząc urywków 17 innych wersów) zachowała się w obu przekazach; zob. dokładne omówienie przekazów rękopiśmiennych poszczególnych fragmentów poniżej.

⁷ Podana przez G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1659, liczba 645 zachowanych fragmentów wynika z błędnego rachunku (zob. też przyp. 19). Po dodaniu do wskazanych tu łącznie 630 fragmentów jeszcze fragmentów końcówek 6 wersów (zob. tabelę poniżej) otrzymujemy sumę 636.

⁸ Zob. tabelę poniżej; ponadto Th. Hirsch, *Einleitung*, s. 442 (u niego odpowiednio fragmenty: II, III, VII, VIII i IX).

⁹ Zob. tabelę poniżej.

wyżej dwa fragmenty (VII i VIII) dostępne są częściowo w dwóch różnych przekazach rękopiśmiennych. Pierwszy z nich, z którego zachowało się znacznie więcej fragmentów, można sygnować literą A (kolejno fragmenty: I, IV, V, VI, znaczna część VII i VIII), drugi – odpowiednio jako B (dwa urywki fragmentu VII i urywek fragmentu VIII). Interpretację o pochodzeniu części fragmentów z jednej podstawy rękopiśmiennej, tzw. rękopisu A, przedstawił w 1935 r. Herbert Thoma, datując nieistniejący dziś kodeks na przełom XIV i XV w.¹⁰, a jego spostrzeżenia powtórzyli w 1968 r. Walther Hubatsch i Udo Arnold¹¹. Innej części fragmentów Karl A. Barack przypisał już w 1867 r. pochodzenie z odrębnego przekazu rękopiśmiennego, tzw. rękopisu B, uznając go za pochodzący z XV w., a zatem młodszy od rękopisu A¹². W nowszej literaturze przedmiotu ustalenia te słusznie nie są podważane¹³. Miejsca odnajdywania poszczególnych ułomków obu rękopisów¹⁴ skłaniały badaczy do wyrażania opinii o środkowoniemieckiej proveniencji tych podstaw rękopiśmiennych, przy czym niezależnie od jednoznacznego rozstrzygnięcia tej kwestii podkreśla się przede wszystkim ich jednakowe pochodzenie geograficzne¹⁵. Skrupulatne analizy filologiczne mogłyby rzucić nieco więcej światła w tej kwestii, ale dotychczas ich nie przeprowadzono.

Podstawa rękopiśmienna (raczej chyba tylko jedna) dla pięciu fragmentów opublikowanych w XVI-wiecznych wydaniach kroniki C. Schütza pozostaje nieznana. Z uwagi na fakt, że obydwie późnośredniowieczne przekazy rękopiśmienne pochodzą prawdopodobnie z obszarów środkowoniemieckich¹⁶, wypada zakładać, że gdański dziejopisarz w pracach nad kroniką prowadzonych w latach 80. i 90. XVI w. korzystał z jeszcze innego rękopisu kroniki Wiganda z Marburga¹⁷. Tę nieznaną dziś podstawę rękopiśmienną można oznaczyć literą C.

Pozostaje dość prawdopodobne, że tłumacz rymowanego dzieła, Konrad Gesselen, miał w 1464 r. do dyspozycji kolejną kopię kroniki, być może pochodzącą z dawnego toruńskiego konwentu zakonu niemieckiego (zlikwidowanego w 1454 r.), jednak hipotezy tej nie da się w żaden sposób zweryfikować. Th. Hirsch zauważył ponadto, że Stenzel (Stanisław) Bornbach wykorzystywał w swojej kronice egzemplarz dzieła Wigandowego kończący się na 1393 r. (ściślej na śmierci Konrada von Wallenrode 25 lipca tegoż roku), który nie obejmował dopisanego w 1394 r. dodatku¹⁸. Ów przechowywany w Prusach rękopis kroniki w jej pierwotnej (krótszej) redakcji nie mógł być tożsamy z rękopisem, z którego korzystał Konrad Gesselen, jego tłumaczenie dotyczy bowiem redakcji dłuższej, zawierającej wspomniany dodatek. Sumując powyższe rozważania, moglibyśmy doliczyć się przynajmniej pięciu rękopisów oryginalnego dzieła Marburczyka (w tym jednego przekazu krótszej redakcji). Jedynie gwoli formalnego dopełnienia opisu przekazów źródłowych kroniki należy wspomnieć, że nieznaną jest jakikolwiek fragment rękopisu-autografu tego dzieła w jego pełnej redakcji, o ile taki w ogóle istniał.

Przejsz teraz należy do opisu zewnętrznego przekazów rękopiśmiennych, które wchodziły w skład rękopisów A i B. Jest to łącznie pięć fizycznych fragmentów rękopiśmiennych podanych tu w kolejności treściowej kroniki.

¹⁰ H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 39–40, 41.

¹¹ Wigand (H/A), s. 44.

¹² K.A. Barack, *Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reimchronik*, „Germania”, 12, 1867, s. 197; za nim podobnie H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 40, przyp. 3.

¹³ Zob. też G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1659–1660; M. Malm, *Wigand von Marburg*, szp. 342.

¹⁴ Zob. tabelę poniżej.

¹⁵ L. Wolff, *Wigand von Marburg*, w: *Die Deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. 4, red. K. Langosch, Berlin 1953, szp. 964; G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1660, 1662.

¹⁶ Zob. G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1662.

¹⁷ Inaczej sugerowali W. Hubatsch i U. Arnold (zob. Wigand (H/A), s. 44), ale wydaje się to mało prawdopodobne mimo identycznej lekcji *Beyorn* występującej w rękopisie A i w autografie Konrada Gesselena, zob. poniżej Fragment I, w. 23; Wigand (H), s. 493 = Wigand (Z/K), s. 204.

¹⁸ Th. Hirsch, *Einleitung*, s. 451.

Rekonstruowany rękopis A

1. Fragment rękopiśmienny – Wiedeń, Deutsch-Ordenszentralarchiv, Hs. 565¹⁹: jest to jeden arkusz pergaminowy złożony na pół i tworzący dwie karty (cztery strony: 1r–2v) o wymiarach 14,8 cm szer. × 20,7 cm wys. każda, karty nienumerowane. Arkusz zawiera tekst o łącznej objętości 124 wersów (fragment I), na każdą stronę przypada 31 wersów, które wpisane zostały w liniowane szpalty o wymiarach 9,2–9,3 cm szer. × 15,4–15,7 cm wys. Tekst zapisany na k. 2r–2v jest kontynuacją tekstu z k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz zajmował pierwsze (wierzchnie) miejsce w składce kodeksu. Pierwsze litery wersów są bez wyjątku majuskułne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych, co drugi wers przesunięty jest nieco w prawo. Tekst wpisany czarnym atramentem typową XIV-wieczną gotycką teksturą. Późniejsze noty: 1r: na górnym marginesie, ręką XVI-wieczną – *Constitution des Cap(ite)ls zu Franckfurt / Anno 1529*; na prawym marginesie, ręką wczesnonowożytną – *Nro i 5*; na dolnym marginesie, ręką wczesnonowożytną – *N^o j in fasc. j A lat. 95us / Cist N*; w samym prawym dolnym rogu, ręką wczesnonowożytną – *Originalia / Althauß(en)*; 2r: w prawym górnym rogu naniesiona ołówkiem paginacja: 2; 2v: na górnym marginesie, ręką XVI-wieczną – *Constitution Anno 1529*; na lewym marginesie naklejony numer 565; na dolnym marginesie, ręką XIX-wieczną – *Handschrift 565*.

2. Fragment rękopiśmienny – Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. germ. 5249/24m²⁰: jest to jeden arkusz pergaminowy pierwotnie złożony na pół i tworzący dwie karty (cztery strony: 1r–2v), obecnie zaś traktowany jako jedna karta, której strony *recto* i *verso* zostały współcześnie mylnie określone, bez uwzględnienia kolejności wynikającej z treści zapisów (współczesna strona *recto* odpowiada zatem paginacji 1v–2r, strona *verso* zaś paginacji 2v–1r). Na współczesnej stronie *recto* na górnym marginesie pośrodku naniesiona ołówkiem sygnatura: *Cgm 5249/24m*. Karta druga (po rozłożeniu prawa, 2r–v) zachowała się mniej więcej w połowie pierwotnej szerokości, obydwie karty ucięte zostały również od dołu, współczesne wymiary kart arkusza: 13,4–13,9 (k. 1r–1v) i 6,4 (k. 2r–2v) cm szer. × 14,9–15,2 cm wys., co w przypadku całego arkusza daje 19,8–20,3 cm szer. × 14,6–15,2 cm wys. Brak numeracji kart (w niniejszej edycji przyjęto numerację nadaną przez pierwszego wydawcę H. Thomę, zgodną z kolejnością treści zapisów). Arkusz zawiera dwa fragmenty tekstu o łącznej objętości 58 niemal pełnych wersów (fragment IV) na k. 1r–1v (na każdej stronie brakuje po 2 lub 3 wersy) oraz urywków 57 wersów (fragment V) na k. 2r–2v. Pierwotnie na każdą stronę przypadało 31 wersów (zachowanych jest po 29 lub 28 wersów bądź ich urywków), które wpisane zostały w liniowane szpalty o wymiarach 9,1 cm szer. × prawdopodobnie ok. 15–15,5 cm wys. Tekst na k. 2r nie jest kontynuacją fragmentu zapisanego na k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz znajdował się wewnątrz składki kodeksu (stąd podział treści zapisów na dwa odrębne fragmenty narracyjne). Pierwsze litery wersów na k. 1r–2r są bez wyjątku majuskułne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych. Tekst wpisany czarnym atramentem, gotycką teksturą z końca XIV w.

¹⁹ Zob. tamże, s. 441–442; F. Lackner, współpr. A. Haidinger, *Katalog der Streubestände in Wien und Niederösterreich*, cz. 1: *Nichtarchivalische mittelalterliche Handschriften und Fragmente in Korneuburg, Mistelbach, Retz, St. Pölten, Tulln, Waidhofen an der Thaya, Weitra, Wien, Wiener Neustadt und aus Privatbesitz. Katalogband und CD-ROM*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Denkschriften, t. 272, Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters, seria II, t. 5, Wien 2000, s. 334, nr 77; zob. też *Handschriftenbeschreibung 2068*, w: *Handschriftencensus. Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters*, <<https://handschriftencensus.de/2068>> [dostęp: 22.03.2020]; <https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=1667> [dostęp: 22.03.2020]; czarno-białe zdjęcie strony *recto* arkusza (2v/1r): <https://manuscripta.at/images/AT/7980/AT7980-565/AT7980-565_r.jpg> [dostęp: 22.03.2020]; czarno-białe zdjęcie strony *verso* arkusza (1v/2r): <https://manuscripta.at/images/AT/7980/AT7980-565/AT7980-565_v.jpg> [dostęp: 22.03.2020].

²⁰ Zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 39–40; Wigand (H/A), s. 44–45; K. Schneider, *Die deutschen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Die mittelalterlichen Fragmente Cgm 5249-5250*, *Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Monacensis*, t. 5, cz. 8, Wiesbaden 2005, s. 60 (<http://bilder.manuscripta-mediaevalia.de/hs//katalogseiten/HSK0576_a060.jpg.htm> [dostęp: 20.03.2020]); *Handschriftenbeschreibung 2068*; dwa kolorowe zdjęcia stron *recto* (2v / 1r) i *verso* arkusza (1v/2r): <<https://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0013/bsb00134742/images/>> [dostęp: 22.03.2020].

3. Fragment rękopiśmienny – Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A²¹: jest to jeden arkusz pergaminowy złożony na pół i tworzący dwie karty (cztery strony, 1r–2v). Od góry arkusz został przycięty, podobnie jak obydwie rogi bocznej krawędzi; wymiary kart: 14,8 cm szer. × 18,5–18,8 cm wys.; brak numeracji kart (w niniejszej edycji przyjęto numerację nadaną przez Th. Hirscha). Arkusz zawiera fragment tekstu (fragment VI) na k. 1r–1v o łącznej objętości 67 wersów oraz drugi fragment (część fragmentu VII, w. 8–74) na k. 2r–2v, w obu fragmentach na stronach *recto* zapisano po 34 wersy, na stronach *verso* zaś po 33 wersy. Na każdej ze stron jedynie pierwsze dwa wersy zostały wpisane w liniowane wersety o szerokości 9,0 cm. Tekst na k. 2r nie jest kontynuacją fragmentu zapisanego na k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz znajdował się wewnątrz składek kodeksu (stąd podział na dwa odrębne fragmenty narracyjne). Pierwsze litery wersów są bez wyjątku majuskułne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych, co drugi wers przesunięty nieco w prawo. Tekst wpisany czarnym atramentem, gotycką teksturą z końca XIV bądź z pierwszej połowy XV w. Na k. 1v i 2r miejscami dość mocno wytarty, aczkolwiek nadal czytelny, wytarcia są skutkiem wtórnego zastosowania arkusza po zmakulaturowaniu ok. 1570–1580 r. pierwotnego kodeksu, do którego należał, jako okładki, na co wskazują negatywy odbitych liter w dolnej partii k. 2v i 1r (tj. strony *recto* arkusza); na stronie *verso* arkusza (k. 1v–2r) pośrodku, w górnej partii XVI-wieczny zapis: *Grund des Catholischen glaubens darinnen 63 vrsachen begriffen, daz man Catholisch sein oder werden soll [...] Casparii [...] Francks* wskazujący na tytuł dzieła, które zostało w ten arkusz oprawione²². Na prawym marginesie k. 1r naniesiony ołówkiem zapis: *A I*, na prawym marginesie k. 2r naniesiona ołówkiem paginacja: 2.

4. Fragment rękopiśmienny – Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. B²³: jest to jeden arkusz pergaminowy złożony na pół i tworzący dwie karty (cztery strony, 1r–2v). Obydwie rogi bocznej krawędzi zostały przycięte, wymiary kart: 14,8 cm szer. × 20,5–21,0 cm wys., brak numeracji kart (w niniejszej edycji przyjęto numerację nadaną przez Th. Hirscha). Arkusz zawiera fragment tekstu kroniki (fragment VIII) o objętości 140 wersów, na każdej ze stron zapisano po 35 wersów, wszystkie wersy wpisane zostały w liniowane szpalty o wymiarach 9,2 cm szer. × 16,2–16,6 cm wys. Tekst zapisany na k. 2r–2v jest kontynuacją tekstu z k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz zajmował pierwsze (wierzchnie) miejsce w jednej ze składek kodeksu. Pierwsze litery wersów są bez wyjątku majuskułne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych, co drugi wers przesunięty nieco w prawo. Tekst wpisany czarnym atramentem, gotycką teksturą z końca XIV bądź z pierwszej połowy XV w. Na k. 1r tekst miejscami wytarty, aczkolwiek nadal czytelny. Na k. 1r, 1v i 2r widać ślady (negatywy liter) książki, dla której arkusz posłużył po zmakulaturowaniu ok. 1570–1580 r. wtórnice jako okładka. Na stronie *verso* arkusza (k. 1v–2r) pośrodku, w górnej partii

²¹ K.A. Barack, *Bruchstücke*, s. 196–197; Wigand (H:ZF), s. 1–2; H. Kienhorst, *Lering en stichting op klein formaat. Middelerlandse rijmteksten in eenkolomsboekjes van perkament*, t. 2: *Handschriften*, Miscellanea Neerlandica, t. 32, Leuven 2005, s. 348–349 (D28); N. Eichenberger, Ch. Mackert, *Überarbeitung und Online-Publikation der Erschließungsergebnisse aus dem DFG-Projekt zur Neukatalogisierung der ehemals Donaueschinger Handschriften in der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe, unter Mitarbeit von Ute Obhof sowie unter Einbeziehung von Wolfgang Runschke und Sabine Lütkemeyer [Beschreibungen via Manuscripta Mediaevalia]*, <<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/?xdbcid=22obj%2031577285%22&mode=doc#4>> [dostęp: 22.03.2020]; Handschriftenbeschreibung 2068; kolorowe zdjęcie strony *recto* arkusza (2v/1r): <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiiii9a_2v1r.jpg> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie strony *verso* arkusza (1v/2r): <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiiii9a_1v2r.jpg> [dostęp: 22.03.2020].

²² Chodzi o: K. Franck, *Grundt des Catholischen Glaubens/Darinnen drey vnnd sechtzig Vrsachen begriffen/ warumb alle rechtglaubige Christen/ bey der allgemainen/ Christlichen vnd Römischen Kirchen/ biß an jhr endt zuuerharren schuldig seyn [...]*, Ingolstadt 1580.

²³ K.A. Barack, *Bruchstücke*, s. 196–197; Wigand (H:ZF), s. 1–2; H. Kienhorst, *Lering en stichting op klein formaat*, s. 348–349 (D28); N. Eichenberger, Ch. Mackert, *Überarbeitung und Online-Publikation*; Handschriftenbeschreibung 2068; kolorowe zdjęcie strony *recto* arkusza (2v/1r): <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiiii9b_2v1r.jpg> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie strony *verso* arkusza (1v/2r): <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiiii9b_1v2r.jpg> [dostęp: 22.03.2020].

XVI-wieczne zapisy: *Antwort auf Brentzen Testam[ent] / Antwort auf Doct. Schmiedlius Wiederlegen / Ant[wort] auf die VII klag-Artic[kel]*²⁴. Na prawym marginesie k. 1r naniesiony ołówkiem zapis: *B I*; na prawym marginesie k. 2r naniesiona ołówkiem paginacja: 2.

Rekonstruowany rękopis B

1. Fragment rękopiśmienny – Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10²⁵: jest to fragment arkusza pergaminowego złożonego z dwóch kart (czterech stron, 1r–2v). Obydwie karty zostały przycięte około połowy pierwotnej wysokości, obecne wymiary k. 1r–1v: 13,0–13,2 cm szer. × 9,9–10,4 cm wys.; k. 2r–2v ucięta została również w pionie, tak że został z niej skrawek pergaminowy obecnie o wymiarach 4,3–4,6 cm szer. × 9,5–10,1 cm wys.; wymiary całego arkusza: 17,3–17,6 cm szer. × 9,5–10,4 cm wys. Na k. 1r zapisanych zostało 17 wersów (początek fragmentu VII, w. 1–17, przy czym wersy 1–7 zachowane są jedynie w tej podstawie rękopiśmiennej, wersy 8–17 są zaś znane także z rękopisu A (Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A, k. 2r). Pierwotnie na całej stronie, jak wynika z zestawienia z wersami z rekonstruowanego rękopisu A, znajdowało się 26 wersów; na k. 1v zachowało się kolejnych 17 wersów fragmentu VII (w. 27–43), które w całości znane są z rękopisu A (Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A, k. 2r–2v); na k. 2r zachowały się urywki (początki) 17 wersów fragmentu VIII (w. 46–62), które w całości znane są z rękopisu A (Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. B, k. 1v); na k. 2v zachowały się skrawki (końcówki) 6 spośród zapewne 17 wersów zapisanych pierwotnie, które daje się zidentyfikować jako końcówki kolejno wersów: 73, 78, 79, 81, 83 i 84²⁶. Tekst na k. 2r nie jest kontynuacją fragmentu zapisanego na k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz znajdował się wewnątrz składki kodeksu. Na k. 1r–2r tekst jest nieliniowany. Pierwsze litery wersów są bez wyjątku majuskułne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych, co drugi wers przesunięty nieco w prawo. Tekst wpisany czarnym atramentem, gotycką teksturą zapewne nieco młodszą w stosunku do pisma z rekonstruowanego rękopisu A, z pierwszej połowy XV w.

Pełne zestawienie fragmentów oryginalnych kroniki wraz z ich omówionymi wyżej przekazami rękopiśmiennymi (oraz przekazem drukowanym C), odkrywcami, miejscami obecnego przechowywania oraz ich dotychczasowymi edycjami przedstawia poniższa tabela:

²⁴ Chodzi o dwa dzieła Heinricha Bullingera: tenże, *Vff Herren Johannsen Brentzen Testament kurtzlich durch den truck wider die Zwinglianer vßgangen [...]*, Zürich 1571; tenże, *Antwort Der Dieneren der Kyrchen zu Zürich vff D. Jacoben Anderessen/ zügenampt Schmidly/ Widerlegen [...]*, Zürich 1575.

²⁵ Th. Hirsch, *Einleitung*, s. 442; N. Eichenberger, Ch. Mackert, *Überarbeitung und Online-Publikation*; Handschriftenbeschreibung 2067, w: *Handschriftencensus. Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters*, <<https://handschriftencensus.de/2067>> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie k. 1r: <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiiii10_1r.jpg> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie k. 1v–2r: <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiiii10_1v2r.jpg> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie k. 2v: <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiiii10_2v.jpg> [dostęp: 22.03.2020].

²⁶ Zob. tabelę poniżej.

Tabela 1. Podstawa rękopiśmienna oryginalnych fragmentów kroniki Wiganda z Marburga

Fragment, numeracja wg Wigand (Z/K), liczba wersów	Podstawa rękopiśmienna	Miejsce znalezienia	Odkrywca	Obecne miejsce przechowywania	Edycje
I, 124 wersy	A	Königlich-Württembergische Staats-Archiv zu Stuttgart, okładka nieznanego kodeksu <i>in 4°</i>	Eduard von Kausler	Wiedeń, Deutsch-Ordenszentralarchiv, Hs. 565, k. 1r-2v	1) <i>Bruchstück einer Reimchronik des Deutsch-Ordens aus dem Anfange des 15. Jahrhunderts</i> , „Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's", 3, 1845, s. 129-133 (tekst źródłowy na s. 130-133); 2) Wigand (H), s. 468-471 (jako Fragm. I)
II, 10 wersów	C (nieznana)	-	-	-	1) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , Zerbst 1592, k. 74v; 2) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , [Leipzig] 1599, k. 66r; 3) Wigand (H), s. 482 (jako Fragm. II)
III, 6 wersów	C (nieznana)	-	-	-	1) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , Zerbst 1592, k. 76r; 2) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , [Leipzig] 1599, k. 67v; 3) Wigand (H), s. 486 (jako Fragm. III)
IV, 58 wersów	A	Bibliothek der Benediktinerabtei Ottobeuren, okładka dzieła: Cornelius Valerius Ultraiectinus, <i>Grammaticarum Institutionum Libri III</i> , Liber IV: <i>De Carminum ratione seu de versibus faciendis</i> , Dilingae 1573	Herbert Thoma	Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. germ. 5249/24m, k. 1r-1v	1) H. Thoma, <i>Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg</i> , „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur", 74, 1937, s. 39-45 (tekst źródłowy na s. 42-43) (jako Fragm. M); 2) Wigand (H/A), s. 44-49 (tekst źródłowy na s. 45-46) (jako Fragm. M)

Fragment, numeracja wg Wigand (Z/K), liczba wersów	Podstawa rękopiśmienna	Miejsce znalezienia	Odkrywca	Obecne miejsce przechowywania	Edycje
VIII, 140 wersów	A: w. 1–140	A: Memminger Stadtbibliothek, okładka nieznanego kodeksu <i>in 8°</i>	Karl Friedrich Dobel	Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. B, k. 1r–2v	A: 1) K.A. Barack, <i>Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reichchronik</i> , „Germania”, 12, 1867, s. 194–205 (tekst źródła na s. 202–205, jako Fragm. B); 2) Wigand (H:ZF), s. 1–8 (tekst źródła na s. 5–8) (jako Fragm. B)
	B: w. 46–62 (początki wersów) ²⁷	B: Warburg, okładka kodeksu <i>in 8°</i> , z prywatnej kolekcji E. Krömecke, zawarte na fragmencie karty <i>in 4°</i>	Eduard Krömecke	Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10, k. 2r	B: Wigand (H), s. 518 (jako Fragm. VI)
	B: w. 73, 78, 79, 80, 83, 84 (końcówki wersów) ²⁸	B: Warburg, okładka kodeksu <i>in 8°</i> , z prywatnej kolekcji E. Krömecke, zawarte na fragmencie karty <i>in 4°</i>	Eduard Krömecke	Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10, k. 2v	B: –
IX, 11 wersów	C (nieznana)	–	–	–	1) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , Zerbst 1592, k. 86r; 2) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , [Leipzig] 1599, k. 76v; 3) Wigand (H), s. 532 (jako Fragm. VII)
X, 59 wersów	C (nieznana)	–	–	–	1) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , Zerbst 1592, k. 86v–87v; 2) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , [Leipzig] 1599, k. 77r–78r; 3) Wigand (H), s. 534–536 (jako Fragm. VIII)
XI, 24 wersy	C (nieznana)	–	–	–	1) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , Zerbst 1592, k. 93r; 2) C. Schütz, <i>Historia rerum Prussicarum</i> , [Leipzig] 1599, k. 83r; 3) Wigand (H), s. 615 (jako Fragm. IX)

²⁷ Kolejno: w. 46: *Gar in[harten]*..., w. 47: *Dy vir[de]*..., w. 48: *Rante v[f]*..., w. 49: *Dar h[erten]*..., w. 50: *Hyn v[el]*..., w. 51: *Do vin[gen]*..., w. 52: *De se vir[ten]*..., w. 53: *Der ze[al]*..., w. 54: *Mer den*..., w. 55: *Das v[umfte]*..., w. 56: *Do zcu d[em]*..., w. 57: *Dy har[ten]*..., w. 58: *Wý se do*..., w. 59: *Moch[en]*..., w. 60: *Ane sch[den]*..., w. 61: *Inder*..., w. 62: *W[al]*...

(zachowane tylko górne części tych dwóch liter). Uzupełnienia w wyrazach podano za podstawą rękopiśmienną A.
²⁸ Kolejno: w. 73: *[talge]*, w. 78: *[klo]p*, w. 79: *[ha]rt*, w. 80: *[var]t*, w. 83: *[alli]s by*, w. 84: *[v]ry*; zob. też H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 40, przyp. 3; Wigand (H/A), s. 49. Uzupełnienia w wyrazach podano za podstawą rękopiśmienną A.

Zasady edycji

W przedstawionej poniżej edycji źródłowej tekst został oddany wiernie bez żadnych ingerencji w zakresie pisowni wielkich i małych liter, interpunkcji czy znaków diakrytycznych. Ulepszone pod względem językowym poprawki poprzednich wydawców nie zostały uwzględnione (z wyjątkiem koniektur zmieniających sens tekstu), nie odnoszą się bowiem one do lekcji rękopiśmiennych. Te ostatnie, możliwe do wskazania jedynie w przypadku trzech ustępów przekazanych w obu rekonstruowanych kodeksach A i B (łącznie 27 wersów fragmentu VII [w. 8–17 i 27–43] oraz urywki 17 wersów fragmentu VIII [w. 46–62])²⁹, podano w przypisach edytorskich, za punkt odniesienia przyjmując zachowane urywki rękopisu A. Uwaga dotycząca koniektur i emendacji w największym stopniu odnosi się do działań edytorskich Th. Hirscha³⁰, który niekiedy znacznie ingerował we fleksję, a zwłaszcza stosował znaki diakrytyczne na oznaczenie długich samogłosek: „â”, „ê”, „î”, „ô”, „û”. Nawet w przypadku majuskułnej i minuskułnej litery „v” nie zdecydowano się na oddawanie jej rzeczywistej wartości fonetycznej (jako „v” bądź „u”), pozostawiając zapis oryginalny. Rozwinięcia stosunkowo nielicznych abrewiacji podano w nawiasach okrągłych (), a wszelkie uzupełnienia lub propozycje uzupełnień w nawiasach kwadratowych [...]. Liczba kropek w tego rodzaju nawiasach w tekście źródłowym nie oznacza liczby brakujących liter, jej określenie było bowiem niemożliwe. Uwzględniono również odmianki tekstu zawarte w drugiej edycji dzieła C. Schütza z 1599 r., za punkt odniesienia biorąc wydanie pierwsze z 1592 r. W zapisie oryginalnego tekstu średnio-górno-niemieckiego przy pomocy pojedynczego ukośnika (/) oznaczono delimitację kart rękopiśmiennych, a podwójnym ukośnikiem (//) delimitację stron dotychczasowych edycji (w przypadku większej liczby wydań uwzględniono tylko jedno, najlepsze). W sytuacji, kiedy chodziło o zamknięty urywek (czy to tekstu źródłowego, czy edycji) w obrębie danego fragmentu jego zasięg oznaczano przy pomocy znaków: /-- --/ i //-- --//. W celu ułatwienia ścisłego cytowania wprowadzono również numerację wersów (oznaczoną numerami arabskimi podawanymi z częstotliwością co pięć).

Przyjętą zasadą tłumaczenia wierszowanego utworu kronikarskiego na język polski podanego paralelnie z tekstem oryginalnym w drugiej kolumnie było dążenie do możliwie adekwatnego oddania semantyki słów i wyrażeń oraz płaszczyzny treściowej tekstu, istotnej z punktu widzenia historyka, co oczywiście musiało odbić się niekorzystnie na warstwie stylistycznej, nie wspominając już o rytmice i rymach. W przekładzie wprowadzono oczywistą pisownię wielkich i małych liter zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii, jak również zastosowano współczesną interpunkcję, aczkolwiek ta ostatnia ingerencja nierzadko miała charakter interpretacji dynamiki rymowanego tekstu oryginalnego. W nawiasach kwadratowych [] podano uzupełnienia rozjaśniające sens oraz wszelkie tłumaczenia proponowanych uzupełnień w tekście oryginalnym. Z kolei w cudzysłowach ostrokątnych tzw. niemieckich (»«) ujęto repliki dialogowe, dokonując tego zabiegu dla ułatwienia odbioru polskiego tekstu. Kursywą zapisano te nazwy własne, których identyfikacja ich geograficznych denotatów jest niemożliwa, a więc mają one status wersji źródłowych. Gdy wystąpiły one w przypadku zależnym, kursywą podawano jedynie formę mianownikową. Przypisy rzeczowe w polskim tłumaczeniu służą objaśnieniu nazw toponimicznych i występujących w tekście osób. Stosowano je również wszędzie tam, gdzie proponowane tłumaczenie wymagało uzasadnienia, rozjaśnienia sensu tudzież uwzględnienia emendacji i koniektur bądź propozycji interpretacyjnych poprzednich wydawców. Nie mają one bynajmniej charakteru wyczerpujących komentarzy źródłoznawczych czy historycznych, jako że nie było moim zamiarem opracowywanie w tym miejscu rozbiór krytycznych źródeł.

Dla ułatwienia lokalizacji danego fragmentu oryginalnego względem tekstu łacińskiego przekładu Konrada Gesselena w trzeciej kolumnie podano ten ostatni w wersji zaczerpniętej z edycji z 2017 r.³¹

²⁹ G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1659, błędnie pisała o 51 wersach zachowanych w więcej niż jednym przekazie rękopiśmiennym.

³⁰ Zob. Wigand (H), s. 468, przyp. a; s. 482, przyp. a; s. 486, przyp. *.

³¹ Zob. przyp. 1.

Oznaczono w nim również delimitację stron tej edycji, zapisując ją w potrójnych ukośnikach (///), a w nawiasach klamrowych { } oznaczono przypisane przez wydawców numery całości narracyjnych wydzielonych przez Konrada Gesselena. Zastosowane w tym tekście wielokropki w nawiasach zapisane kursywą [...] oznaczają nagłe początki i zakończenia poszczególnych urywków łacińskich odpowiadających fragmentom oryginalnym, podczas gdy wielokropki w nawiasach zapisane tekstem prostym [...] w tekście łacińskim odpowiadającym Fragmentowi XI wskazują na wyjątki z dłuższego tekstu Konrada Gesselena, a to z uwagi na fakt, że w tym miejscu tłumaczenie łacińskie zawiera elementy treściowe nieobecne w średnio-górno-niemieckim oryginale, a więc jest względem niego obszerniejsze.

Edycja i tłumaczenie

Fragment I

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Wiedeń, Deutsch-Ordenszentralarchiv, Hs. 565, k. 1r–2v.

Treść: fragment dotyczy ataku wojska wielkiego księcia Litwy Giedymina na Prusy latem 1330 r. oraz równoczesnych działań króla Polski Władysława I Łokietka w ziemi dobrzyńskiej, w rejonie ujścia Drwęcy do Wisły.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
<p>/k. 1r/ //Wigand (H), s. 468// Daz di heidenische schar Hatte si belegen do Von der littow heer also Mit mancher hande grose not ⁵ Dy en der heiden konig bot Mit stormen ouch gar herte Vnd mancherhande geverte Vnser herre got vor hinc Daz bruder Johan do vinc ¹⁰ Der heiden vil genuk Dy er vmbermlich irsluk Vf dy heiden was er gram Dy virczik man alzam Vil der pherde nomen ¹⁵ Wol noch erem vromen Das si kvme gefuren kvnde Von dannen czu d(er)selben stunde Dy heÿden wanten also Das eyn gros her were do</p>	<p>[tak] że zastęp pogański ich¹ tam obległ, przez co też wojsko Litwinów w przemożnie² wielkiej³ potrzebie, ⁵ którą im zgotował król pogan, szturmowało⁴ całkiem mocno w różnorodny sposób. Nasz Pan Bóg zrządził, że brat Johann⁵ schwytał tam ¹⁰ dość wielu⁶ pogan, których bez zmiłowania wybił. Był on zawzięty na pogan, 40 ludzi łącznie pochwyciło wiele koni, ¹⁵ pewnie na swój pożytek, tak że ledwo mogli je uprowadzić stamtąd, w owej godzinie. Poganie też zauważyli, że wielkie wojsko tam</p>	<p>///s. 152/// [...] sed Dominus preservavit cives, et civitas mansit intacta. {23} Advocatus episcopi frater Johannes de Dyr, audita de dicta obsidione et terre Loboviensis vastatione, in vindictam sumptis secum xl viris, invasit paganos, qui iussu regis sic impugnabant opidum etc., et ex eis plures crudeliter interfecit, et tot equos accepit, quod vix poterant eos deportare; unde pagani putabant magnam copiam supervenisse,</p>

¹ W znaczeniu: siły pruskie (chrześcijańskie) w Lubawie (niem. Löbau), co wynika z tekstu łacińskiego tłumaczenia; zob. Wigand (H), s. 467–468.

² W dosłownym znaczeniu: 'różnorodnej', przy czym przydawkę tę wypada tu rozumieć jako „wszelaka”, a więc 'ogarniająca wszystko', które to znaczenie lepiej stylistycznie oddaje określenie „przemozny”.

³ Th. Hirsch proponował emendację z groze na grōzer, czyli 'większa'; zob. Wigand (H), s. 468, przyp. a.

⁴ W znaczeniu: szturmowało Lubawę, zob. przyp. 1.

⁵ Chodzi tu o brata zakonu niemieckiego Johanna de Dyr, pełniącego wówczas urząd wójta biskupa chełmińskiego, nigdzie indziej niepoświadczonego, którego przydawkę odmiejscową H proponował odczytywać jako 'von Trier'; zob. Wigand (H), s. 468, przyp. 92; za nim także K. Gudmantas (zob. Wigand (J/T/G), s. 71) oraz M. Jarzebowski, *Die Residenzen der preußischen Bischöfe bis 1525, Prussia Sacra*, t. 3, Toruń 2007, s. 450; zob. też Wigand (Z/K), s. 153, przyp. 145.

⁶ Th. Hirsch proponował tu emendację z vil genük na vil und genük (zob. Wigand (H), s. 468, przyp. a), która jednak właściwie nie wpływa na tłumaczenie, a przy tym jawi się jako wątpliwa.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
²⁰ An si queme mit groser macht Alsus wurden sy dir schrakt Czu hant si mit vlysen Von den stormen lisen Di stat nicht wart gewu(n)nen	²⁰ się ku nim zbliża z wielką mocą. Do tego stopnia byli przerażeni, że od razu szybko porzucili szturmowanie. Miasto nie zostało zdobyte,	
²⁵ Dy heiden von dannen entru(n)ne(n) An dem andern tage Czogen vs der selbe(n) sage Dy heiden mit argen sÿnne(n) Czu konige Gedemyne	²⁵ a poganie stamtąd odbiegli. Następnego dnia ⁷ na tąż samą wieść ⁸ poganie pociągnęli gniewni do króla Giedymina ⁹ .	dimiserunt impugnaciones et abierunt. {24} Crastina die de predictis paganis cum rege Gedemyno
³⁰ Czu Kurnýg reit in daz lant Von ym wart is do vor brant /k. Iv/ Hÿn vnd her vmme Dý twer vnd di krumme. Ouch in der selben vart	³⁰ Wszedł [on] do ziemi kurzętnickiej ¹⁰ , przez niego było spalone [wszystko] wokół tu i tam, wzdłuż i wszerz. I w tym samym czasie król Giedymín zwrócił się przez pewną rzekę, która pospolicie nazywała się Drwęca ¹¹ . W tej samej chwili do ziemi michałowskiej ¹²	intransit terram Kurnig, quam hinc inde subverterunt et comburunt. ///s. 154/// {25} Eodem tempore idem rex transit flumen Drybantz
³⁵ Was konig gedemÿn gekart Obir eyn vlies das was bekant Di Drewancz do genant //s. 469// Czu der selben czit schow In das lant czu Michilow	⁴⁰ ruszył król Giedymín od razu. Tam rabował i palił ku nieszczęściu chrześcijan, – co odpowiadało całkiem jego zamysłom i chorobliwej chytrności – ⁴⁵ we wspomnianym kraju, niedaleko od Strasburga ¹³ , na pół mili ¹⁴ . W tym też czasie mistrz Werner von Orseln ¹⁵ ,	in terram Michelaw, ubi simili obprobrio christianos perturbavit usque prope Strosburg ad medium miliare. {26} Quo cognito magister Wernerus venit de Livonia
⁴⁰ Reit konig gedemÿn czu hant Do stifte er roub vnd brant Vf der cristen vngewin Was gestalt ganz syn sîn Mit arger liste ande		
⁴⁵ Czu dem genanten lande By strozeb(e)rg eyne wile Vf eyne halbe myle Bynnen den czyten alda Meister werner von orsla		

⁷ Chronologia bezwzględna jest tu niemożliwa do ustalenia.

⁸ W znaczeniu: że wojsko zakonu niemieckiego się zbliża.

⁹ Mowa tu o Giedyminie (lit. Gedyminas) (ur. ok. 1275, zm. XI–XII 1341), prawdopodobnie synu księcia Budiwida (Butywida) i bracie (przyrodnim?) wielkiego księcia Witenesa, wielkim księciem litewskim (1316–1341).

¹⁰ Kurzętnik (niem. Kauernick), osada należąca wówczas do władztwa kapituły chełmińskiej, położona na lewym brzegu środkowej Drwęcy. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy istniał już wówczas znany z późniejszych dekad zamek kapituły (choćby drewniany). Mimo że tekst wskazuje odrębne i niereferencyjne rozumienie toponimu 'Kurzętnik' względem terminu land ('kraj', 'ziemia'), to jednak w kontekście w. 40, 66 i 99 odczytanie tej frazy jako 'ziemia kurzętnicka' wydaje się najprawdopodobniejsze. Tak samo rozumiał ją w 1464 r. Konrad Gesselen, stosując w przekładzie określenie terra Kurnig (ziemia kurzętnicka). Tym mianem określano zapewne, przynajmniej w końcu XIV w., terytorium będące częścią władztwa kapituły chełmińskiej, którego ośrodkiem zarządu był Kurzętnik.

¹¹ Drwęca (niem. Drewanz), prawy dopływ środkowej Wisły uchodzący do niej pod Złotorią, ok. 5,5 km na wschód od Torunia.

¹² Ziemia michałowska (niem. Michelauer Land), obszar położony na lewym brzegu dolnej Drwęcy, naprzeciwko Brodnicy, między odcinkiem Drwęcy a Brynicą oraz Rypienicą i rzeką Pisiak.

¹³ Brodnica (niem. Strasburg), zamek i miasto zakonu niemieckiego położone w ziemi chełmińskiej nad środkową Drwęcą.

¹⁴ Tj. ok. 3892,5 m liczone wedle miary chełmińskiej, w której lokciec (niem. Elle) liczył w przeliczeniu na system metryczny 57,752 cm, pręt zaś (niem. Rute) mający 7,5 łokcia dawał 433,14 cm (w zaokrągleniu 4,32 m); zob. H. Witthöft, *Metrologische Überlegungen zur Kulmer Handfeste 1233/51*, w: *Beiträge zur geschichte des Deutschen Ordens*, t. 2, wyd. U. Arnold, *Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, t. 49; *Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens*, t. 5, Marburg 1993, s. 82, przyp. 55 (z przywołaniem starszej literatury).

¹⁵ Werner von Orseln (ur. ok. 1285/1290, zm. 19 XI 1330), brat rycerz zakonu niemieckiego, pochodzący z rodziny wójtów von Ursel z heskiego Taunusu, syn Wernara von Orseln i Kunigundy von Ulfa, sprawujący urzędy: komtura ragneckiego (28 IV 1312)–1313), wielkiego komtura (21 I 1315)–(7 IV 1317) i (1 VIII 1319)–6 VII 1324) oraz 17. wielkiego mistrza (6 VII 1324–19 XI 1330).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
<p>^{50 a-}Al sulche mere wart bekant Das do quam von yflant Der meister mit eynem grosen her Quam geczogen noch lustis ger Bruder wulfram von nellenburc ⁵⁵Der kegen dy heyden manche(n) wurg Hatten geton bi sinen ioren Di meister beide czu strazeborg woren Der meister czu dutsche lant was Als ich an dem buche las ⁶⁰Von bruma bruder euerhart Meister czu liflant inder vart In dem herbeste man sy sach^a /k. 2r/ Czuz strazeborg als drý dach Mit eren gebitgern also ⁶⁵Dy werhaft weren do Czuz prussen indas lant</p>	<p>⁵⁰ kiedy dotarły takie wieści, że przybył z Inflant¹⁶ mistrz z wielkim wojskiem, przybył, ciągnąc za żądzą przyjemności¹⁷, brat Wolfram von Nellenburg¹⁸, ⁵⁵ który przeciwko poganom niejednego czynu dokonał w swoich latach. Obydwaj [ci] mistrzowie byli w Strasburgu: mistrz z kraju niemieckiego¹⁹, jak przeczytałem w księdze²⁰, ⁶⁰ brat Eberhard von Bruma²¹, mistrz w Inflantach w tym czasie. Jesienią widziano ich w Strasburgu przez trzy dni, wraz z ich również dostojnikami, ⁶⁵ którzy tam pod bronią byli. Do kraju w Prusach²²</p>	<p>cum fratre Wulveram de Nellenborg, magistro in Teutonia, animoso viro, cum multis electis viris in Strosburg, ubi eciam frater Eberhardus de Bruma, magistro Lyvoniensi visi sunt; hii 3 magistri cum suis preceptoribus in Prussia</p>

^{a-a} Wobec występujących w oznaczonym fragmencie oczywistych niejasności narracyjnych H proponował następujące przedstawienie dwóch par rymujących się wersów: 50, 51, 60, 61, 52, 53, 58, 59, 54, 55, 56, 57, 62, co dawałoby następującą narrację: „kiedy dotarły takie wieści, / że przybył z Inflant / brat Eberhard von Bruma, / mistrz w Inflantach, na wyprawie [był] / mistrz z wielkim wojskiem, / przybył, ciągnąc za żądzą przyjemności, / mistrz z kraju niemieckiego był, / jak przeczytałem w księdze, / brat Wolfram von Nellenburg, / który przeciwko poganom niejednego czynu / dokonał w swoich latach. / Obydwaj [ci] mistrzowie byli w Strasburgu, / jesienią widziano ich [...]”. Analiza tak skomponowanego tekstu średnio-górno-niemieckiego wykazuje jednak niedające się wyjaśnić problemy stylistyczne, a nawet treściowo-znaniowe. Problem pojawiających się w w. 57 „obydwóch mistrzów”, podczas gdy we wcześniejszej narracji (w obu wersjach) pojawiają się trzej mistrzowie, pozostaje tak czy inaczej nierozwiązany. Wydaje się, że mamy tu do czynienia nie tyle z błędami kopisty, jak sądził H (zob. Wigand (H), s. 469, przyp. a), ale z pomyłką samego Wiganda von Marburg, który błędnie zrozumiał starszą piśmienną narrację, którą miał do dyspozycji i którą – jak sam zaznacza w metatekstowej uwadze (w. 59) – czytał w jakimś kodeksie.

¹⁶ Inflanty (Liwonia, niem. Livland), kraina położona na wschodnim pobrzeżu Morza Bałtyckiego. W XII–XV w. nazwa ‘Liwonia’ funkcjonowała zarówno w znaczeniu węższym, oznaczając tereny położone w dorzeczu dolnej Dźwiny (głównie leżące na północ od tej rzeki), jak i szerszym, którego desygnatem były obszary podlegające władztwu inflanckiej gałęzi zakonu niemieckiego oraz tamtejszych biskupów, arcybiskupa ryskiego i ich kapituł katedralnych.

¹⁷ Zapewne w znaczeniu: przyjemności wojennej.

¹⁸ Wolfram hrabia von Nellenburg, brat rycerz zakonu niemieckiego, pochodzący ze szwabskiego rodu von Nellenburg, będącego młodszą linią hrabiowskiego rodu von Veringen i posiadającego dobra w okolicach Konstancji, piastował urzędy: komtura w Mainau (1316–1322) oraz landmistrza w krajach Rzeszy (1329/1330–1361).

¹⁹ Chodzi tu nie o pojedynczy kraj, lecz o kraje niemieckie, czyli niemieckojęzyczne regiony Rzeszy rzymskiej, aczkolwiek mistrz krajowy zakonu niemieckiego w Rzeszy zarządzał nie tylko baliwatami w krajach niemieckojęzycznych, ale także frankofońskich i italskich.

²⁰ Jakkolwiek S. Zoneberg, *Kronika Wiganda z Marburga*, Bydgoszcz 1994, s. 82, uważał, że Wigand von Marburg zredagował narrację o wydarzeniach wojennych 1330 r. na podstawie kroniki oliwskiej w redakcji opata Stanisława, brak w tym źródle informacji o letnio-jesiennej wyprawie litewskiej na Prusy oraz o obecności w tym czasie w Prusach landmistrza z krajów Rzeszy, wobec czego przywołany przez Wiganda buch z pewnością nie mógł być kodeksem zawierającym kronikę oliwską. Słusznie Th. Hirsch dopatrywał się w tej wzmiance informacji o zaginionym przekazie, niezależnym od znanych źródeł, a przy tym znacznie od nich rozleglejszym; zob. Wigand (H), s. 467, przyp. 89*.

²¹ Chodzi tu o Eberharda von Monheim (ur. ok. 1274, zm. po 1346), brata rycerza zakonu niemieckiego, pochodzącego z dolnonadreńskiego Monheim położonego w księstwie Bergu; piastował on urzędy: komtura windawskiego (1309–1313), komtura gołyńskiego (1327–25 V 1328) oraz landmistrza inflanckiego (25 V 1328–24 VI 1340). Po złożeniu urzędu wyjechał z Inflant do baliwatu koblenckiego, w którym przebywał prawdopodobnie do śmierci. Pojawienie się formy ‘von Bruma’ wypada tłumaczyć chyba jedynie pomyłką kopisty.

²² Typowe ówczesne niemieckojęzyczne określenie Prus: kraj pruski (dosł. ‘kraj w Prusach’).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Eyn capitel wart bekant Vf den tag des heilige(n) crucis //s. 470// Genant exaltacionis ⁷⁰ Do den meistern wart bekant Daz di heiden in das lant Sich hatten also stark geleit Keyner ouch von dannen reit Herten vnd branten ⁷⁵ Als das sy ir kanten Das des ordenes was Nymant vor yn genas Meister werner von orsla Wart mit den andern czu rate do ⁸⁰ Das er mit den polen welde striten Al czu den selben gecziten Czogen mit eyne here gros Vf den konig und syn genos Obir daz wasser Drywancz ⁸⁵ Als eyne svnnen glancze Do dy meister quomen vru Hen obir mit groser mv ^c Vf daz leger der littouwen Do sy woren inden ouwen ⁹⁰ Dy czit aldo gelegen Mit manheit wol ir wegen Do der meister strites begert Se wolden do wesen gewert /k. 2v/ Dy polen wolden is pfflegen ⁹⁵ Vnd hatten sich ir wegen Doch czogen sy von dannen Mit alle eren mannen Der meister czoch en hy(n)dennoch In das lant czu dobryn waz ym goch ¹⁰⁰ Do vant her den konig und syn heer	zwołana została kapituła na dzień Krzyża Świętego, nazywany Podwyższeniem ²³ . ⁷⁰ Kiedy mistrzom stało się wiadome, że poganie do kraju z mocą weszli – nikt też dlatego nie [od]jechał ²⁴ – pustoszyli i palili, ⁷⁵ gdy ²⁵ oni rozpoznali to, że Zakonowi nikt nie stoi na przeszkodzie ²⁶ , mistrz Werner von Orseln uradził tam z innymi, ⁸⁰ że on chce walczyć z Polakami. Właśnie w tym czasie pociągnęli z wielkim wojskiem na króla ²⁷ i jego ludzi przez rzekę Drwęcę, ⁸⁵ niczym słońce błyszcząca. Kiedy mistrzowie przeszli rano na drugą stronę z wielkim trudem ku obozowi Litwinów, to ci na niwach byli ⁹⁰ w [owym] czasie tam rozłożeni z wojskiem ²⁸ , czekając na nich. Kiedy mistrz poprosił o bitwę, oni chcieli się tam bronić. Polacy chcieli podjąć [bitwę] ⁹⁵ i podnieśli się [do walki], ale jednak odeszli stamtąd ze wszystkimi swoimi ludźmi. Mistrz pociągnął za nimi do ziemi dobrzyńskiej ²⁹ , co było mu spieszne. ¹⁰⁰ Tam znalazł on króla ³⁰ i jego wojsko	in festo Exaltacionis Sancte Crucis capitulum celebrantes. Qui ut cognoverunt paganos in tanta multitudo terram vastantes igne etc. Magister Wernherus cum aliis convenit, quod cum Polonis belligeraret, et transiit cum suis cum ///s. 156/// magna fatiga flumen Dribantz prope stationem Lithwanorum; ubi magister presumpsit bellare, similiter et Poloni. Sed tamen abierunt cum omnibus viris etc. Quos magister insequitur in terram Dobrinensem, ubi reperit regem cum gravi exercitu.

²³ Tj. 14 XI 1330.

²⁴ W znaczeniu: żaden z landmistrzów nie wyjechał z Prus po odbytej kapitule generalnej. Zaproponowana przez Th. Hirscha – wobec niejasności narracyjnej rymowanego tekstu Wiganda – interpretacja tego fragmentu (zob. Wigand (H), s. 469, przyp. 102) nie wydaje się właściwa. O ile wspomnianego w Wigandowej narracji przybycia obu landmistrzów do Prus na kapitułę generalną słusznie nie wiązał on z wyprawą litewską na Prusy (zob. też Wigand (H), s. 469, przyp. 106), o tyle trudno zgodzić się z jego opinią, że kapitułę generalną mieliby oni wraz z wielkim mistrzem odbyć w Brodnicy. Przesłanką za jej umiejscowieniem w Malborku (domu głównym Zakonu) poza uwzględnieniem zwyczajów zakonnych jest właśnie treść w. 73, kwestię jednoznacznie rozstrzyga zaś inny fragment (20) łacińskiego przekładu kroniki (zob. Wigand (Z/K), s. 148), gdzie mowa jest o kapitule generalnej w Malborku, którą Th. Hirsch sytuował błędnie w 1329 r. (zob. Wigand (H), s. 466, przyp. 80). Czy kapituła generalna w 1330 r. została zwołana niezależnie od wydarzeń polityczno-militarnych, co sugeruje sam tekst Wiganda von Marburg, czy jednak była odpowiedzią na zauważane przez kierownictwo Zakonu zagrożenie militarne ze strony Giedymina i Władysława I Łokietka, co przyjmował S. Zajączkowski (zob. tenże, Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka, Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Dział 2, t. 6, z. 2, Lwów 1929, s. 158), pozostawiam tu bez rozstrzygnięcia.

²⁵ Th. Hirsch proponował tu lekceję 'alles' – 'wszystko' (zob. Wigand (H), s. 470, przyp. 107), jednak nie wydaje się ona właściwa.

²⁶ W znaczeniu: wojsko zakonne ma swobodę działania.

²⁷ Przy założeniu ciągłości narracji w tym niejasnym fragmencie i wobec treści w. 88, należałoby przyjmować, że chodzi tu o wielkiego księcia Giedymina, a nie o króla Władysława I Łokietka.

²⁸ Termin 'manheit' oznaczał konkretne zbiorowisko mężczyzn, w tym przypadku zbrojnych – a więc wojsko.

²⁹ Ziemia dobrzyńska (niem. Dobrinerland), obszar położony między odcinkiem środkowej Wisły oraz rzekami Drwęcą i Skrwą.

³⁰ Mowa tu o Władysławie I Łokietku (ur. 3 III 1260/19 I 1261, zm. prawdopodobnie 2 III 1333), synu księcia kujawskiego Kazimierza I i księżnej opolskiej Eufrozyny, królu Polski (20 I 1320 – prawdopodobnie 2 III 1333).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Mit so vreislichem gewer Ouch waz wilhelm der grofe gros Von vngern mit sinen genos Do czu d(er) selben czit //s. 471// ¹⁰⁵ Begreif her alz man git Den konig von vngern dranc Eyn suche en do czu twanc Daz der konig mit nichte Kvnde gesyn bi der geschichte ¹¹⁰ Drÿ konige offenbaren Des ordens vyende woren Von polen konig locut Czu littouwe eyne heiden mut Konig gedemyn genant ¹¹⁵ Vnd der konig von vnger lant Inder czit di brudere Dobrin Hus vnd lant hatten yn Mechteclich mit irer gewalt Daz des koniges her manichvalt ¹²⁰ Hatte das hus do bestalt Creftliclich vme leit Mit siner mechtigen schare breit Ouch wurfen sy us erem her Vintlich mit bliden ser	z tak strasznym uzbrojeniem; również Wilhelm, wielki hrabia ³¹ z Węgier ze swoimi towarzystwem tam w tymże czasie ¹⁰⁵ [się] znalazł – jak się podaje. Króla Węgier ³² w opresji, zaraza zmusiła do tego, że król w żaden sposób nie mógł być przy [tych] wydarzeniach. ¹¹⁰ Zatem trzech królowie jawnie byli wrogami Zakonu, z Polski król Łokietek, na Litwie pogański duch ³³ , król zwany Giedyminem ¹¹⁵ i król Węgier. W tym czasie bracia zamek Dobrzyń ³⁴ trzymali mocno w swoim posiadaniu, [tak] że wojsko króla wielorako ¹²⁰ zamek ten oblegało, silnie [go] otoczyło, rozległe swoimi potężnymi zastępami. Ciskali także ze swojego wojska blidami [pociski] bardzo wrogo	Similiter Wilhelmus comes de Ungaria ibidem fuit, ubi rex Ungarie quadam peste suppressus nequivit interesse etc. 3 reges erant hostes ordinis, Lokut rex Polonie, Gedemyn Lithwanie paganus et rex Ungariae. {27} Eodem tempore fratres castrum Dobryn cum terra possidebant. Quod castrum hostiliter circumdatum cum machinis impugnat.

Fragment II

Podstawa rękopiśmienna: nieznany rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 74v; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 66r).

Treść: fragment dotyczy rezultatów bitwy pod Płowcami (ściślej II fazy tego starcia stoczonego 29 IX 1331).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/k. 74v/ /Wigand (H), s. 482/ Der Polen sechs hundert waren tod ^b zuuoren ^c ,	Wpierw z Polaków ³⁵ 600 zostało zabitych,	///s. 184/// [...] de Polonis 600 mortui,

^b Wydanie 1599: todt.

^c Wydanie 1599: zuuorn.

³¹ Chodzi tu o Vilmosa Drugetha (zm. 1342), możnego węgierskiego pochodzącego z francusko-neapolitańskiego rodu Drugeth, osiadłego w okolicach Salerno, syna Jánosa I Drugetha, w 1330 r. piastującego urząd hrabiego Abauj, Gömör i Szepes oraz urząd żupana (ispána) Borsod, Heves i Sáros.

³² Chodzi o Karola I Roberta Andegaweńskiego (ur. 1288, zm. 16 VII 1342), syna króla Karola Martela Andegaweńskiego i Klemencji Habsburżanki, króla Chorwacji i Dalmacji (wiosna 1301–I VII 1342), króla Węgier (17 XI 1308/27 VIII 1310–16 VII 1342).

³³ Wydaje się, że zastosowanie określenia 'muth' (w znaczeniu 'duch', 'odważny duch', 'odważna dusza') w odniesieniu do Giedymina może być śladem krążącej w Prusach w drugiej i trzeciej ćwierci XIV stulecia niejednoznacznej opinii o tym władcy, w której zawarta była z jednej strony jego negatywna kategoryzacja jako poganina oraz wroga Zakonu i całego kraju, z drugiej zaś trudno skrywany podziw dla jego wojennych dokonań, których skutki odczuwała bezpośrednio niemała liczba mieszkańców Prus.

³⁴ Dobrzyń (niem. Dobrin), gród położony nad środkową Wisłą, w ziemi dobrzyńskiej, ok. 27 km na zachód od Płocka.

³⁵ Chodzi tu o zbrojnych z wojska Władysława I Łokietka biorących udział w bitwie w rejonie Radziejowa (określanej w historiografii jako bitwa pod Płowcami), rozegranej w dwóch fazach 27 IX 1331.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
One ^d die nu sonst besondert ^e woren. Der man nicht alle gezelen kunde ^f , Die da tod blieben zu dieser stunde ^g , ⁵ Vnd alle wurden erschlagen, Vnd auff dem breiten Felde lagen. Von Breßke anderthalbe Meile, Da war der streit zur selben weile, Von den Brüdern wol gemacht, ¹⁰ Mit grossen Ehren vollenbracht.	oprócz tych, którzy ponadto byli [tam polegli], których nie można było wszystkich policzyć, [i] którzy tam zabici zostali w tej godzinie, ⁵ i wszyscy zostali rozsieczeni, i leżeli na rozległym polu. Półtorej mili ³⁶ od Brześcia ³⁷ , tam bitwa w tym samym czasie została przez braci dobrze wydana ¹⁰ i z wielką godnością dokonana.	preter alios, qui numerari non poterant, in campo ij miliare prope Brisik [...]

Fragment III

Podstawa rękopiśmienna: nieznanany rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 76r; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 67v).

Treść: fragment dotyczy krótkiej narracji o objęciu władzy w Królestwie Polskim przez Kazimierza I Wielkiego.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/k. 76r/ /Wigand (H), s. 486/ Der keine Wapen nie thet an, Auff die Brüder vnd jhre Man ^h , Vnd den Frieden hat gehalten, Von Königlichem Gewalten, ⁵ Biß ⁱ an Meister Winrichs gezeit, Da macht jn ^j Gott des Lebens ^k queit, ^l	który [tj. Kazimierz I Wielki] ³⁸ nie podniósł nigdy broni na braci ³⁹ i ich ludzi i utrzymywał pokój królewską mocą ⁵ aż po czasy mistrza Winricha ⁴⁰ , kiedy Bóg zakończył jego życie.	///s. 190/// [...] nec in vita sua arma contra eos movit usque ad magistrum Wynricum.

^d Wydanie 1599: Ohne.

^e Wydanie 1599: besonert.

^f Wydanie 1599: kund.

^g Wydanie 1599: stund.

^h Wydanie 1599: Mann.

ⁱ Wydanie 1599: bis.

^j Wydanie 1599: jhn.

^k Wydanie 1599: lebens.

^l Wydanie 1599: queit.

³⁶ Tj. ok. 11677,5 m; zob. przyp. 14.

³⁷ Brześć (ob. Brześć Kujawski), miasto położone na Kujawach brzeskich, ok. 13 km na południowy zachód od Włocławka.

³⁸ Kazimierz I Wielki (ur. 30 IV 1310, zm. 5 XI 1370), syn Władysława I Łokietka i Jadwigi Bolesławówny, król Polski (25 IV 1333–5 XI 1370).

³⁹ W znaczeniu: braci zakonu niemieckiego.

⁴⁰ Chodzi tu o Winricha von Kniprode (zm. 24 VI 1382), brata rycerza zakonu niemieckiego, Nadreńczyka z urodzenia, pochodzącego z rodziny mającej dobra w Kniprath pod Monheim, w Zakonie poświęconego w 1334 r. jako kompan wielkiego szpitalnika i komtura elbląskiego, następnie piastującego urzędy: komtura gdańskiego ({17 III 1338}–{18 V 1341}), komtura bałgijskiego ({13 I 1342–25 VI 1342}), wielkiego marszałka i komtura królewskiego ({25 VII 1343}–{29 IX 1346}), wielkiego komtura ({4 X 1346}–6 I 1352) i wreszcie 22. wielkiego mistrza (6 I 1352–24 VI 1382).

Fragment IV

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. germ. 5249/24m, k. 1r–1v.

Treść: fragment dotyczy obsadzenia wzniesionego w 1337 r. zamku Bayerburg położonego nad dolnym Niemnem, a także wydarzeń, które według kronikarza zainicjować miały atak wielkiego księcia Giedymina na tę warownię wczesnym latem tegoż roku.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/k. 1r/ /SRP VI, s. 45/ Dar virczik bruder vffe wore(n) Werhaftige herren vserkorn Dar czu virczik schucczen Dem huse wol czu nvcczen ⁵ Ouch der wytinge als vil Dy tag vnd nacht ane czil Weder dy heidenische vndit Logen dor v(m)me czu strit An ander gute lute ¹⁰ Dy man hatte czu hute Von natangen vnd samelant Dy alle wern do bekant Ouch czwene boze wicht Dy vf dem huse sich vor pflicht ¹⁵ Hatten wi se mitten andir en Von danne(n) wolden wandern Vnd vorroten yo das selbege hus Vnd worn dor v(m)me kome(n) vs Dem konig goben insine hant ²⁰ Witinge woren sy genant Doch der selbingen eyn Bleip in arger meyn	Tam ⁴¹ było 40 braci ⁴² , wybranych zbrojnych panów, do tego 40 strzelców na dobry pożytek domu ⁴³ . ⁵ Również wielu witingów dzień i noc bez przerwy przeciwko pogańskim podstępom stało tam wokół na leżach ⁴⁴ do walki, nie licząc innych dobrych ludzi ⁴⁵ , ¹⁰ których miano do obrony z Natangii ⁴⁶ i Sambii ⁴⁷ – ci wszyscy tam byli. Także dwóch złych duchów ⁴⁸ , którzy na zamku ⁴⁹ sprzyśleli się, ¹⁵ że z innymi chcą stamtąd odejść i nawet zdradzić tenże dom. I w tym celu wyszli i wydali [go] w ręce króla ⁵⁰ ; ²⁰ byli [oni] nazywani witingami. Jednak jeden z nich pozostał w złośliwym zamiarze	///s. 204/// 40 animosos fratres cum totidem sagittariis ordinavit ad utilitatem domus. Multos quoque wytingos pro custodia et vigilia circumordinavit preter Nathangos et Sambiensens. {62} Tandem duo maligni wytingenses cum aliis descenderunt castrum volentes ipsum tradere in manus regis de quibus unus mansit in malo proposito

⁴¹ Chodzi tu o wzniesiony nad dolnym Niemnem (na wyspie) w 1337 r. zamek Bayerburg, ok. ¼ mili (ok. 1,7 km) na zachód od Wielony. Była to pierwsza z dwóch warowni o tej nazwie zbudowanych przez zakon niemiecki w tym rejonie, która istniała do 1343 lub 1344 r. Bayerburg (II) został zbudowany w 1343 bądź 1344 i funkcjonował do 1384 r.

⁴² W znaczeniu: braci rycerzy zakonu niemieckiego, którzy w kolejnym wersie określani zostali mianem 'herren' – 'panów'.

⁴³ Łacińskie określenie 'domus' – 'dom' było w nomenklaturze zakonu niemieckiego powszechnie stosowanym terminem opisującym 'zamek', za to jego odpowiednikiem w języku średnio-górno-niemieckim było słowo 'hus'. Owa semantyka była rezultatem dominującej w Prusach mieszkalno-klasycznej funkcji zamków, z których większość była dla członków zakonu niemieckiego w pierwszym rzędzie ich domami zakonnymi, w tym domami konwentów; zob. S. Józwiak, J. Trupinda, Krzyżackie zamki komture w Prusach. Topografia i układ przestrzenny na podstawie średniowiecznych źródeł pisanych, Toruń 2012, s. 24–28.

⁴⁴ Najpewniej w znaczeniu: witingowie nie mieszkali na zamku, lecz byli rozłożeni w obozie lub obozach, a może nawet rozrzućeni w małych grupach w okolicy zamku dla prowadzenia działań zwiadowczych i trzymania straży (wart).

⁴⁵ Chodzi tu najprawdopodobniej o grupę posiadaczy ziemskich, którzy w XIV-wiecznych Prusach tworzyli bardzo heterogeniczną grupę złożoną z rycerzy (pasowanych – tylko takich określano tym mianem), niepasowanych giermków oraz tzw. wolnych. Przymiotnik 'gut' – 'dobry' został tu zastosowany zapewne w znaczeniu 'znaczący', 'majętny', a więc musiało chodzić raczej o rycerzy i giermków, którzy z reguły dzierżyli znaczniejsze majątki w porównaniu z wolnymi.

⁴⁶ Kraina (staro)pruska rozciągająca się na południe i południowy zachód od dolnego biegu Pregoly, w dorzeczu rzek: Huntau (niekiedy traktowana jako dolny bieg rzeki Frisching), Frisching (ob. ros. Прохладная/Prochladnaâ) i Pasmar (ob. ros. Майская/Majskâ).

⁴⁷ Kraina (staro)pruska rozciągająca się na Półwyspie Sambijskim.

⁴⁸ W znaczeniu: ludzi, których umysły były ogarnięte przez złe zamiary, zob. też w. 22.

⁴⁹ Chodzi tu o Bayerburg (zob. przyp. 41).

⁵⁰ Mowa tu o Giedyminie (zob. przyp. 9).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Czu beÿorn vf dem huse Want sines herczen clus ²⁵ Was vol arger boser list Was des andern mete wist /SRP VI, s. 46/ Beyern das hus wolde geben In des koniges hende eben [...] [littouwen] ^m ⁿ kvnt tot ⁿ ³⁰ [...] ^o [...] ^o /k. 1v/ Mit holcze ist gemacht quat Mit bosem leyne an geslagen Dy wart machstu wol dar wagen ³⁵ Vnd gewinne(n) beyern das hus Myn geselle der kvmpst her vs Er an das hus eyn vuer wil lege(n) Des hat er sich alreit irwegen Der rede wart gewar hermans w st ⁴⁰ Czu eynen bedufman syn gert Dem konige nuen iar Hette gedinet das ist war Von littowen er balde quam Vor weynen ^p do er das wor nam ⁴⁵ Vnd teten ym offen das thor Ir herren ich warne vuch vorn Alle syet ir vorroten Czwene witinge das toten Dy mit vuch syn vf desem hus ⁵⁰ Set daz sy irgen komen vs Der eyne ist in littower lant Vnd eyner vf desem huse bekant Dor noch indem selbin iore Tvn ich kunt vuch vor wore ⁵⁵ Vf das fest der dry valdekeit Als das hus beyern wart bereit Der heiden konig gedemyn Nam czu herczen in syne(n) syn So offentligchen dese mere ⁶⁰ Dy em czu herczen ^q woren swere ^q ^r [...] ^r [...] ^r	na zamku Bayern ⁵¹ , ponieważ jego serce zamknięte ²⁵ było pełne podstępów. Przy udziale innych chciał wydać dom Bayern w ręce króla właśnie [...] oznajmił [Litwinom] ³⁰ [...] ^o [...] ^o »z drewna jest zbudowany, [lekko] słabą gliną obłożony. Uczynisz tam wyprawę ³⁵ i zdobędziesz zamek Bayern. Mój sługa wyjdzie [z zamku] i podłoży pod dom ogień; już się do tego przygotował«. Mowa ta dotarła do Hermanna <i>Wsta</i> ⁵² , ⁴⁰ pewnego prawego człowieka, [który] królowi dziewięć lat służył – to prawda. Przyszedł on wkrótce od Litwinów, do Bayerburga, kiedy to [wszystko] pojał. ⁴⁵ I otworzyli mu bramę [zamku]: »Panowie, ostrzegam was, wszyscy zostaliście zdradzeni. Uczynili to dwaj witingowie, którzy z wami są na tym zamku ⁵⁰ Zobaczcie, że oni gdzieś poszli. Jeden jest w kraju litewskim, drugi zaś znany na tym zamku«. Następnie w tym samym roku – oznajmiam to wam jako prawdę – ⁵⁵ na święto Trójcy Św. ⁵³ , kiedy dom Bayern był przygotowany, król pogan Giedymyn wziął [sobie] do serca i pod swoją rozwagę tak jasno owe wiadomości, ⁶⁰ które jego sercu były ciężkie [...] ^r [...] ^r	in castro vulgariter Beyorn vel Beyerern, quod regi tradere voluit. Idem dixit regi Lithwanorum quomodo eadem domus esset lignea, minus bene compactata cum argilla etc., quam posset faciliter vincere. Socius quidem, ayt, meus exiet et eam succendet. Quidam probus vir ///s. 206/// cognovit huiusmodi tradimenta; flens adiit domum et eos avisavit, dicens de traditoribus, unum esse in castro, alium in Lithuania. Eodem tempore in festo Trinitatis, dum domus dicta foret perfecta, rex Gedemyn concepit [...]

^m Słowo zrekonstruowane z kontekstu przez Th; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur”, 74, 1937, s. 42.

ⁿ⁻ⁿ W wyrazach zachowane tylko górne partie liter.

^{o-o} Dwa wersy ucięte.

^p Th, a zanim również H i A słusznie zauważyli, że mamy tu do czynienia z błędem kopisty, który najprawdopodobniej błędą lekcję weynen niewłaściwie wyprowadził z toponimu [Beyern], zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 41; Wigand (H/A), s. 44. Konrad Gesselen korzystał z rkps. zawierającego tę niepoprawną lekcję, w tym miejscu użył bowiem imiennictwa ‘flens’; zob. Wigand (Z/K), s. 206.

^{q-q} W wyrazach zachowane tylko górne partie liter.

^{r-r} Dwa wersy ucięte.

⁵¹ Zob. przyp. 41.

⁵² Osoba skądinąd nieznaną, przewzisko prawdopodobnie zniekształcone.

⁵³ Tj. 15 VI 1337.

Fragment V

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. germ. 5249/24m, k. 2r–2v.

Treść: fragment zawiera narracje dotyczące wyprawy wojennej wojska zakonu niemieckiego na Litwę w 1344 r., zburzenia zamku Bayerburg oraz wypadków w Estonii z 1343 r. poprzedzających tamtejszy bunt estońskich społeczności autochtonicznych.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/k. 2r/ //SRP VI, s. 47//		
In der selbin [...]	W tych samych [...]	//s. 214// [...] quam devastat duobus diebus
Czu dem dri [...]	w [...]	
Schaden tat cz[...]	uczynił szkody [...]	et in multis dampnificat;
Den argen li[ttouwen] [...]	złośliwym Litwinom [...]	
⁵ Dy lant woren [...]	⁵ ziemie były [...]	terra enim habundans fuit.
Das gevil der [...]	zasobne [...]	
Sunder eyne v[...]	Jednak [...]	Sed propter inundacionem
Von sne und [ise] ^s [...]	śniegu i [lodu] [...]	ex resolucione nivis et glaciei dissolute
Dy das her mi[...]	które wojsko [...]	ortam compulsus est exire.
¹⁰ Tete riten vo[n] [dannn] ^t	¹⁰ ruszyło [stamtąd]	
Und dy gebite[ger] [...]	i dostojnicy [...]	
Set mit dem [...]	z [...]	
Vorbas ind[er] [selben] [zit] ^u	Następnie w [tymże czasie],	{71} Ceterum in eodem tempore
Als ma(n) v[ns] [vor] [wore] [git] ^v	jak [nam podawane jest jako prawda],	
¹⁵ Wi meist(er) luter [...]	¹⁵ jak to mistrz Luter ⁵⁴ [...]	magister Luterus
Eynen gute [...]	[...]	cum accessu suorum preceptorum
Mit vorbedoch[tem] [rate] ^w	z przemyślną [radą]	mature consilio
Als er wissl[...]	gdy on [...]	
Dor czu mit de[m] [vollen]	ponadto za [pełną]	
²⁰ Vulbort alle[r] [gebitigeren] ^x	²⁰ zgodą [wszystkich dostojników]	
Von willen de[...]	z woli [...]	
Wart beyerb[urg] [...]	został Bayerburg ⁵⁵ [...]	castrum Beyerborg vulgariter dictum
So balde in ey[ner] [wile] ^y	bezwzględnie w [krótkim czasie]	exustum et continuo
Neder wend[ig] [eine] [mile] ^z	[o jedną milę] poniżej	ad 1 miliare inferius
²⁵ Wart eyn and[er] [...]	²⁵ został inny ⁵⁶ [...]	aliud erectum,
Von dem me[ister] [...]	przez [wielkiego] mistrza [...]	
Wol gebuwet [...]	dobrze zbudowany [...]	
Di bruder de[...]	Bracia [...]	
S[...]	[...]	

^s Uzupełnienie zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 43; Wigand (H/A), s. 47.

^t Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 43; Wigand (H/A), s. 47.

^u Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 43; Wigand (H/A), s. 47.

^v Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 43; Wigand (H/A), s. 47.

^w Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 47.

^x Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 47.

^y Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 47.

^z Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 47.

⁵⁴ Mowa tu o Ludolfie (Lutherze) Königu (ur. 1280/1290, zm. 1347 lub 1348), bracie rycerza zakonu niemieckiego, pochodzącym z saskiego rodu ministeriałów osiadłego we władztwie kapituły halberstadzkiej, mającego dobra we wsi Watzum, poświęconym w Zakonie na urzędach: komtura domowego królewieckiego (1328), skarbnika Zakonu ({17 II 1332}–{17 III 1338}), wielkiego komtura ({6 V 1338}–6 I 1342), 20. wielkiego mistrza (6 I 1342–13 IX 1345), a po złożeniu z tego urzędu piastującym urząd komtura engelsburskiego ({XII} 1345–{5 VI 1347}).

⁵⁵ Chodzi tu o zamek Bayerburg (I) (zob. przyp. 41).

⁵⁶ Mowa tu o drugim zamku o nazwie Bayerburg (zob. przyp. 41).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
³⁰ aa-[...]	³⁰ [...]	
[...] ^{aa}	[...]	
/k. 2v/ //SRP VI, s. 48// [...] vor brente	[...] spalono	
[...]r also nente	[...] również nazwano,	
[...]s bouwete	[...] zbudowano,	
³⁵ [...] nvwete	³⁵ [...] na nowo	
[...]te	[...]	
[...]ete	[...]	
[...] orden alsam	[...] Zakon podobnie	quod eodem vocabulo Beyersburg
[...] [bey]ern de(n) nam	[...] nazwę Bayerburg ⁵⁷	s(cilicet), est vocatum, sytu duntaxat
⁴⁰ [...]arn	⁴⁰ [...]	///s. 216/// variato. Nam et Hinricus dux
[...]rt warn	[...]	Bavarie petiit, ut tali vocabulo
[...] dy czal	[...] [w] liczbie	denominaretur, s(cilicet) Beyerem, quod
[...] obir al	[...] wokoło	factum est.
[Zu] [meister] [luters] ^{bb} geczit	[w] czasie [urzędowania mistrza Ludolfa],	{72} [...] Anno 1343 tempore magistri
⁴⁵ [Als] [man] [uns] [vor] [war] ^{cc} gýt	⁴⁵ [jak nam] podawane [jest jako prawda],	Luteri,
[Der] [konig] [von] [de]nnemarkte ^{dd} was	[król] Danii ⁵⁸ był	dum rex Dacie adhuc dominaretur
[In] [dem] [lande] [czu] ^{cc} [r]evel als ich las	[w ziemi] rewalskiej ⁵⁹ – jak przeczytałem ⁶⁰	in terra Reveliensi etc.,
[...]n	[...]	
[...] [cz]u vorn	[...] przedtem	
⁵⁰ [Ritter] [und] [koniges] [knecht] ^{ff}	⁵⁰ [Rycerze i giermkowie króla]	milites et clientes regis tantis
[Von] [erberem] [ges]lechte ^{gg}	[Z czcigodnych rodów]	oneribus et fatigis incolas opprimebant
[...] [o]r	[...]	quod in gemitu et dolore nimio magistro
[...]rn	[...]	et fratribus querulabantur, signanter illi,
[...]r	[...]	qui vulgariter dicuntur Ystenses,
⁵⁵ [...]stur	⁵⁵ [...]	Osalyenses et ceteri vulgares.
[...]jelhaft	[...]	Tanta quoque
[...]ben craft	[...] siłą	fuit eorum violencia, [...]
[...] un(d) h(er)czen	[...] i serca	
[...] ^{hh} [un]d smerczen ^{hh}	[...] [i] ból	
⁶⁰ ii-[...]	⁶⁰ [...]	
[...]	[...]	
[...] ⁱⁱ	[...]	

^{aa-aa} Dwa wersy ucięte.

^{bb} Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.

^{cc} Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.

^{dd} Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.

^{cc} Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.

^{ff} Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.

^{gg} Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.

^{hh-hh} W wyrazach zachowane tylko górne partie liter.

ⁱⁱ⁻ⁱⁱ Trzy wersy ucięte.

⁵⁷ Zob. przyp. 56.

⁵⁸ Chodzi tu o Waldemara IV Atterdaga (ur. ok. 1321, zm. 24 X 1375), pochodzącego z rodu Estrysdenidów syna króla Danii Krzysztofa II i księżnej pomorsko-wologoskiej Eufemii, króla Danii (24 VI 1340–24 X 1375).

⁵⁹ Rewal (niem. Rewel, ob. est. Tallinn), zamek i miasto położone w Harii, nad Zatoką Fińską.

⁶⁰ Th. Hirsch słusznie przypuszczał, że Wigand von Marburg, konstruując narrację o wydarzeniach w Inflantach i Estonii w 1343–1344, korzystał poza kroniką Hermanna von Wartberge i kroniką oliwską w redakcji opata Stanisława z zaginionej, a znacznie szerszej pisemnej relacji wyszłej spod ręki kogoś z Prus (zob. Wigand (H), s. 501, przyp. 329; ponadto SRP, t. 2, s. 70, przyp. 5), kto był w Inflantach i w Estonii wraz z wojskiem posiłkowym wysłanym tam z Prus wczesną jesienią 1343 r.; zob. S. Józwiak, *Wyprawa armii krzyżackiej z Prus do Estonii w latach 1343–1344*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 238, 2002, nr 4, s. 495–500 (tu starsza literatura).

Fragment VI

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donau-
eschingen A III 9, Fragm. A, k. 1r–1v.

Treść: fragment zawiera narracje dotyczące wydarzeń z 1345 r.: dwóch wypraw zakonnych na Żmudź, wyprawy wojsk księcia Kiejstuta i wielkiego księcia Olgierda na Prusy oraz budowy zamku Johannsburg (ob. pol. Pisz).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/k. 1r/ //SRP IV, s. 2// Den brudern gelucke wart bekant	braciom ⁶¹ odpowiednio uczyniono wiadomość,	///s. 234/// [...] et notum factum est fratribus ibidem eciam de magistro generali Hinrico.
Das bruder heynrich dusemer ^{jj} Prusen landes homeister Des ordens dutschen huses ⁵ I(e)r(us)a (e)m des spitalis In der czit eyn reyse wart Czu hant nicht lange gespart Vor littower lant Vf des velde augken genant ¹⁰ Man do selbes weder kart Czu hant wart eyn and[er] vart Dy man dor noch tet als ee Vf dem velde germedie Dy reyslute wedir karten ¹⁵ Want sy des woren warten Das der reysen keyne Den dy czwu alleyne Des winters mochten geschen Nu moget ir wundir hy spen ²⁰ Do vor loufen worn gar Tusent vnd drýhundirt iar Vumf vnd virzik daruf dý czal Was unsers herren obir al An dem dvnnerstage czu mítage als ma(n) gyt ²⁵ Der gemeynte(n) wochen inder czýt //SRP IV, s. 3// So man dy selen al begat Jerlich mit gebete bestat Czu der czit als man seide Der heyden konige beide	że brat Heinrich Dusemer ⁶² [został] mistrzem kraju pruskiego zakonu domu niemieckiego ⁵ szpitala jerozolimskiego. W tym czasie rejza akurat nie na długo się zatrzymała przed krajem Litwinów ⁶³ na polu zwanym <i>Augken</i> ⁶⁴ . ¹⁰ Kiedy z niej powrócono, od razu była inna wyprawa, którą po tym uczyniono, jak wcześniej ⁶⁵ , na pole <i>Germedie</i> ⁶⁶ . Rejzownicy powrócili, ¹⁵ bowiem oni przestrzegali tego, aby żadna inna rejza, aniżeli tylko dwie nie mogły się odbyć w zimie. Teraz nie powinniście się dziwić. ²⁰ Wówczas to mijał rok tysiąc trzysta czterdziesty piąty, liczony był naszego Pana w ogólności, w czwartek w południe, jak się podaje, ²⁵ w czasie tygodnia, kiedy sprawuje się za dusze coroczne modlitwy ⁶⁷ , w tym czasie, gdy widziano obu królów pogan,	Post hec in brevi statuunt reysam in Lithwaniam in campum Augken, sed revertuntur. Et cito statuunt aliam in campum Germedie et eciam revertuntur. Nec plures consueverunt in hyemes servare reysas, quam 2. {86} Anno 1345 feria 5ta in ebdomada animarum

^{jj} *H proponował wstawienie w tym miejscu słowa 'wart', tylko wówczas bowiem cały fragment stalby się zrozumiały; zob. Wigand (H:ZF), s. 2, przyp. a. Tekst łacińskiego przekładu Konrada Gesselena uprawdopodobnia tę propozycję; zob. Wigand (Z/K), s. 234.*

⁶¹ *Mowa o braciach inflanckiej gałęzi zakonu niemieckiego, na co wskazuje łacińskie tłumaczenie; zob. Wigand (Z/K), s. 234.*

⁶² *Heinrich Dusemer (ur. ok. 1295, zm. 1353), brat rycerz zakonu niemieckiego, prawdopodobnie pochodzący z Frankonii, w 1325/1326 r. poświadczony jako kompan wójta biskupa sambijskiego, później pełniący urzędy: prokuratora tapiawskiego (1328), komtura ragneckiego (123 III 1329)–?), wójta sambijskiego (1333/1334), komtura brandenburskiego (1 XII 1334)–{25 III 1335}), komtura królewieckiego i wielkiego marszałka (VIII 1335)–{6 XII 1339}), komtura brodnickiego (121 XII 1339)–1343/1345), pełniącego obowiązki wielkiego mistrza (14 IX–13 lub 18 XII 1345), 21. wielkiego mistrza (13 lub 18 XII 1345–1351/1352), a po złożeniu z tego urzędu wójt bratianski (1351/1352–1353).*

⁶³ *W znaczeniu: trwająca krótko wyprawa nie dotarła do samej Litwy.*

⁶⁴ *Augken (Aukeyn), lauks położony na Żmudzi, identyfikowany z okolicą współczesnej miejscowości Akstinai, położonej ok. 35 km na północny zachód od współczesnego Jurbarkas (pol. Jurbork).*

⁶⁵ *W znaczeniu: jak poprzednią wyprawę.*

⁶⁶ *Germedie, lauks/rejon niezlokalizowany.*

⁶⁷ *Chodzi o czwartek w tygodniu, w którym przypadał dzień zaduszny roku 1345, tj. 3 XI 1345.*

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
³⁰ Algart dorczu kȳnstut Dȳ konige obil gemut Czu rastenburg quome(n) ȳn gerant Gar menlich ir kant Mit geczoulicher hant getat /k. Iv/ ³⁵ Quomen sy in dy stat Do sy vingen und slugen Was ȳn was czu vugen Wol vumf vnd virtzik gut(er) man Vor dy stat vf eȳnen plan ⁴⁰ Se dy balde leten Dy heyden mit ȳn beyten Dosebest vf dy stunde Dy man vordy hvnde Se hyben vnd slugen ⁴⁵ Mit vil vngevuegen Dy stat vorherten vn(d) brante(n) Ouch gevangen von danne(n) sante(n) Wip kynt vnd dy man Vurten sy von dan ⁵⁰ Das heren von mittage Durte inder lage Hyn abe indy nacht Dy konige mit aller macht Wedir iageten czu lande ⁵⁵ Inder czit das irkande Bruder heynrich dusemer Der do was homeister Sont johans burg daz hus Tet er buwen czu genus ⁶⁰ Vf das vlys de pysse Dy rede sint gewisse Dor noch in dem andern iore Als man vns saget vor wore Do tusent vnd drȳhundirt ⁶⁵ Inden czȳten besundert Dy czal vnsers herren was Seben vnd virczyk als ich las	³⁰ Olgierda ⁶⁸ i do tego Kiejstuta ⁶⁹ , owi królowie ze złym nastawieniem przybyli, wpadając do Rastenburga ⁷⁰ całkiem po męsku, niszczącą ręką działając. ³⁵ Przybyli do miasta ⁷¹ , gdzie chwyтали i zabijali, co im się nawinęło, dobrze 45 dobrych ludzi na równinę przed miasto ⁴⁰ wkrótce popędzili. Poganie przeto czynili gwałty ⁷² tam w tym czasie, niczym psy przebijali i zabijali ⁷³ ⁴⁵ z wielką gwałtownością. Miasto spustoszyli i spalili, jak również wysłali stamtąd jeńców, kobiety, dzieci i mężczyzn, uprowadzili stamtąd ⁷⁴ . ⁵⁰ Pustoszenie od południa trwało aż do nocy. Królowie z całą mocą znowu zaatakowali okolice ⁷⁵ . ⁵⁵ Wówczas dowiedział się o tym brat Heinrich Dusemer, który był wielkim mistrzem, zamek św. Jana ⁷⁶ nakazał zbudować na pożytek ⁶⁰ nad rzeką Pisą ⁷⁷ , opowieści [o tym] są pewne. Potem w innym roku, jak nam to powiedziano jako prawdę, tysiąc trzysta, ⁶⁵ [a] konkretnie w czasach, [kiedy] wedle rachuby naszego Pana był [rok] czterdziesty siódmy – jak przeczytałem ⁷⁸	Algard et Kynstud ambo reges veniunt potenti manu, intrant opidum Rastenburg, in quo capiunt et occidunt etc., 45 eciam bonos viros extra portas frustatim diviserunt, opidum succendunt, viros, mulieres et pueros deducunt captivos. Hec vastacio duravit a meridie in noctem, in qua reges festinant ad patriam. {87} Unde ad profectum patrie frater H(inricus) Dusmer magister fecit edificare castrum Johannis supra flumen Pisse. ///s. 236/// {88} Deinde anno 1347 [...]

⁶⁸ Olgierd (lit. Algirdas) (ur. ok. 1296 lub ok. 1304, zm. 24 V 1377), syn Giedymina, brat Kiejstuta, wielki książę Litwy (1345–1377).

⁶⁹ Kiejstut (lit. Kęstutis) (ur. ok. 1308/1310, zm. 15 VIII 1382), syn Giedymina, brat Olgierda, książę trocki (1345–1381), wielki książę Litwy (1381–1382).

⁷⁰ Rastenburg (stpol. Rastembork, ob. pol. Kętrzyn), w 1345 r. osada miejska (aczkolwiek najprawdopodobniej bez nadanych praw miejskich) i zamek zakonu niemieckiego położony w Prusach Dolnych.

⁷¹ Zapewne anachronizm Wiganda von Marburg (zob. przyp. 70). Rastenburg uzyskał prawa miejskie w 1357 r.

⁷² W znaczeniu: dokonywali różnorodnych aktów przemocy, nie tylko naruszania integralności cielesnej swoich ofiar.

⁷³ W znaczeniu: mieszkańców Rastenburga wypędzonych przed osadę.

⁷⁴ Stylistyczne powtórzenie treści zawartej w w. 47, w znaczeniu: pochwycili jeńców, których odesłali (zapewne pod strażą) na Litwę.

⁷⁵ W znaczeniu: po spustoszeniu Rastenburga ponownie rozeszli się ze swoimi zbrojnymi po okolicy.

⁷⁶ Johannsburg (stpol. Jońsbork, ob. pol. Pisz), zamek zakonu niemieckiego położony w Prusach Dolnych, ok. 43 km na południowy wschód od współczesnego Mrągowo.

⁷⁷ Piza (niem. Pissa), rzeka będąca prawym dopływem środkowej Narwi.

⁷⁸ Utrwalona pisemnie narracja dotycząca wyprawy litewskiej na Prusy w lutym/[marcu?] 1347 r., z której korzystał Wigand von Marburg, pozostaje nieznana. W każdym razie opis/wyciąg C. Schütza (zob. tenże, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 81v) wskazuje, że opis tych wydarzeń w kronice Marburczyka był rozbudowany; zob. też Wigand (H), s. 508, przyp. 395.

Fragment VII

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A, k. 2r–2v; rekonstruowany rkps B: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10, k. 1r, 1v.

Treść: fragment zawiera narrację dotyczącą wyniku bitwy nad rzeką Strawą (Strebą) 2 II 1348 oraz związanych z nią dwóch fundacji klasztornych w Prusach.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/B: k. 1r--/ //SRP IV, s. 4// //SRP II, s. 512, Fragm. IV--//		
¹ Unser vrauwen bilde Dy in der zcit garmilde Vor den augen hyn unde her Was den cristen eyn gut wer ⁵ Dar zcu ir gnade mit volleist Unde ir hulfe allir meist Ist von marien kome(n) /A: k. 2r/ Den cristen do ^{kk} czu vromen ^{kk} Merlichen das ^{ll} eyz czu ^{ll} brach ¹⁰ [V]f dem vlise gevoren swach Dorynne ^{mm} dy heiden irtruncken ⁿⁿ Von wasser do ^{oo} vor sunken ^{oo} Dy ^{pp} cristen dar obir al ^{qq} Gyngen an ^{qq} musal ¹⁵ Vnd ^{rr} obir dy toden Do ^{ss} se ^{tt} ir slagen woden ^{tt} Mit trucken ^{uu} vusen obir vurten ^{uu} /--B: k. 1r/ /--SRP II, s. 512, Fragm. IV//	Wizerunek naszej Pani, który wówczas tak słodko przed oczami tu i tam ⁷⁹ był dla chrześcijan dobrą obroną. ⁵ Do tego jej łaska pełnym strumieniem ⁸⁰ i jej największa pomoc przyszła od Maryi na korzyść chrześcijan ⁸¹ , [kiedy] lód naocznie pękł ¹⁰ słabo zamarnięty na rzece ⁸² , gdzie poganie się potopili pochłonięci przez wodę, [zaś] chrześcijanie wszędzie bez trudności przeszli ¹⁵ i ponad zabitymi – których oni rozsiekli ⁸³ – suchą stopą się przeprawili, nie ponosząc żadnych szkód; i tak bitwa się zakończyła, ²⁰ czym Bóg zachował nas ⁸⁴ od grzechu.	//s. 244// [...] virgini Mariae, cuius ymago in vexillo hospitum elegantier depicta erat, de cuius intervencione venit victoria ista. {95} Notanter accidit, quod christiani illesi pertransierunt glaciem fragilem et sicco pede super occisis et submersis; et sic terminatum est hoc bellum Lithwania iuxta flumen Streben.
^{kk-kk} B: zcu vrome(n).		
^{ll-ll} B: yes zcu.		
^{mm} B: Do ynne.		
ⁿⁿ B: irtruncke(n).		
^{oo-oo} B: vorsunken.		
^{pp} B: De.		
^{qq-qq} B: Gingen ene.		
^{rr} B: Vnde.		
^{ss} B: De.		
^{tt-tt} B: irslagen hoden.		
^{uu-uu} B: vusen obirvurte(n).		

⁷⁹ Niewątpliwie chodzi tu o nachorągiewny wizerunek NMP widniejący na jednym ze znaków bojowych wojska krzyżowego w bitwie nad rzeką Strawą (Strebą) 2 II 1348.

⁸⁰ Th. Hirsch proponował tu znaczenie 'Unterstützung' – 'wsparcie' (zob. Wigand (H), s. 512, przyp. 422), ale nie wydaje się to najwłaściwszym rozwiązaniem.

⁸¹ Chodzi tu o wojsko krzyżowe pod wodzą dostojników zakonu niemieckiego.

⁸² Mowa tu o rzece Strawa (niem. Strebe, ob. lit. Strėva), która jest prawym dopływem środkowego Niemna.

⁸³ W tym wersie lekcje z rkps. B wydają się poprawniejsze, stąd tłumaczenie oparto na nich. Sugestie Th. Hirscha były niewłaściwe; zob. Wigand (H:ZF), s. 4, przyp. 1.

⁸⁴ Albo Wigand von Marburg wyraża tu bezpośrednio swoją identyfikację z krzyżowcami, albo jest to ślad bezpośredniego zapożyczenia z nieznaną relacją naocznego świadka bitwy nad Strawą.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Dor noch inder selbin czit Do gewest was der stryt Czu littowen uf der streben Nv merket hy gar eben ²⁵ Durch dy seghafykeit Dy got do der cristenheit <i>/B: k. 1v-// //SRP II, s. 512–513, Fragm. V-// Hat von gnoden gegeben</i> ^{vv-} Indem strite ^{vf^{vv}} der streben ^{ww} ^{Vm^{xx}} das der meister Dusemer ^{yy} ³⁰ Und ^{zz} dar czu ^{aaa} alle gebiteger ^{bbb} Wurden mit rate in ^{ccc} eyn Wy sy ^{ddd} marien der reyn Czu ^{ccc} lobe ^{ff-vnd} czu ^{fff} eren ton Eyn lobelich ^{ggg} dinst machen ^{hhh} schon ³⁵ Ouch meister dusemer inder czit ⁱⁱⁱ Von ⁱⁱⁱ danvelt brudir syfryt ⁱⁱⁱ Mit ^{kkk-} allir gebiteger ^{kkk} vulbort Eyn juncvrowen ^{lll} closter so vort ^{mmm-} Machte(n) czu konisberg inder ^{mmm} stat ⁴⁰ [V]nd ⁿⁿⁿ haben das alsampt besat	Po tym w tym samym czasie, kiedy była bitwa na Litwie nad Strawą – zauważcie to więc teraz – ²⁵ przez błogosławieństwo, którego Bóg chrześcijaństwu z łaski udzielił w bitwie nad Strawą, [z uwagi na to właśnie] mistrz Dusemer ⁸⁵ ³⁰ i do tego wszyscy dostojnicy byli w radzie jednomyślni, że dla Maryi czyste na chwałę i dla czci uczynią zaraz chwalebna służbę ⁸⁶ . ³⁵ Wówczas również mistrz Dusemer, brat Siegfried von Dahenfeld ⁸⁷ , za zgodą wszystkich dostojników natychmiast klasztor dziewic ⁸⁸ uczynili w mieście Królewcu ⁸⁹ , ⁴⁰ i tak opatrzyli	{96} Dicta victoria ex speciali gratia indulta est christianis, quum magister Dusemer cum preceptoribus voverat reddere Deo laudes et claustrum edificare, ut factum est in Konigsberg, ubi construxerunt claustrum virginum, redditibus ditantes juxta perstintem,

^{vv-vv} B: Inden strit uf.

^{ww} B: strebe(n).

^{xx} B: Vmme.

^{yy} B: dusemer.

^{zz} B: Unde.

^{aaa} B: zcu.

^{bbb} B: gebitiger.

^{ccc} B: vn.

^{ddd} B: se.

^{eee} B: Zcu.

^{ff-fff} B: vnde zc.

^{ggg} B: loblich.

^{hhh} B: machte(n).

ⁱⁱⁱ B: zcit.

ⁱⁱⁱ⁻ⁱⁱⁱ B: danfelt bruder syfrit.

^{kkk-kkk} B: aller gebitiger.

^{lll} B: iu(n)cfrouwen.

^{mmm-mmm} B: Machten zcu konnigisberg i(n) d(er).

ⁿⁿⁿ B: Vnde.

⁸⁵ *Zob. przyp. 62.*

⁸⁶ *W znaczeniu: ufundują miejsce do służby bożej, tj. kultu i posługi chrześcijańskiej.*

⁸⁷ *Siegfried von Dahenfeld (zm. 12 III 1360), brat rycerz zakonu niemieckiego, piastujący urzędy: komtura ragneckiego ({19 VI 1342}–{2 VI 1344}), komtura bałgijskiego ({26 VII 1346}–{21 IX 1346}) i wreszcie wielkiego marszałka i komtura królewieckiego ({4 X 1346}–12 III 1360).*

⁸⁸ *Mowa tu o klasztorze benedyktynek (później benedyktynek-cysterek) położonym w Lipniku (niem. Löbenicht), jednym z trzech miast królewieckich (zob. przyp. 89), aczkolwiek niepodlegającym jurysdykcji tamtejszej rady miejskiej, lecz zakonu niemieckiego, ufundowanym 17 XI 1349.*

⁸⁹ *Królewiec (niem. Königsberg, ob. ros. Калининград/Kaliningrad), zamek i zespół miejski Stare Miasto Królewiec (niem. Altstadt Königsberg), Lipnik (niem. Löbenicht) i Knipawa (niem. Kneiphof) wraz z przedmieściami, położone w Prusach Dolnych, nad dolną Pregolą, stolica diecezji sambijskiej. Określenie kronikarza jedynie ogólnikowo odnosi się do całego królewieckiego zespołu osadniczego (zob. przyp. 88).*

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/A: k. 2v/ Ouch indem closter rente //SRP IV, s. 5// Czu ^{ooo} eynem wissnem presente Gemacht vnd ^{ppp} gegeben /--B: k. 1v/ /--SRP II, s. 512–513, <i>Fragm. V</i> // Dy wile das sy leben ⁴⁵ Mit gebuede wol an gericht Dor ynne wonen czu guter pflicht Indem closter ist sogethan wesen Das dy iu(n)cvrowe(n) singen und lesen Ouch halden do dy tage czit ⁵⁰ In ere als is ist geseyt Vnd dyne(n) gote von allir macht Do selbist beyde tage vnd nacht Nach sinte bernhardes orden Des swestern sy sint wurden ⁵⁵ Noch des heiligen vaters lere Halden se den orden here Do von sy ouch nicht wanken In allen eren gedanken Dor vf seczczen se ewiclich ⁶⁰ Gote dinen steticlich Do das closter yn der czyt Was bereyt als man gýt Ouch indem andern iore Als man sagit vor wore ⁶⁵ Meister dusemer bý siner czít Als got der herre do ryt Bruder heynrich dusemer Meister vnd dy gebyteger Von der gotis gnade ⁷⁰ Vnd mit syme rade Stifte eyn closter czu welow Gote czu lobe vnd schow Von dem orden der my(n)ner bruder Gote vnd syner liben muder	klasztor również w uposażeniu, jako pewny podarunek [to] uczynili i nadali, dopóki będą żyć, ⁴⁵ w zabudowania dobrze wyposażony, aby tam żyć na dobrą służbę ⁹⁰ . Tak został uczyniony klasztor, aby dziewice śpiewały i czytały, i odmawiały godziny kanoniczne ⁵⁰ w czci, jak to zostało powiedziane, i służyły Bogu ze wszystkich sił tamże dniem i nocą. Wedle [reguły] zakonu św. Bernarda ⁹¹ zostały one zakonnice, ⁵⁵ zgodnie z nauką ojca świętego utrzymywały cześć zakonu, od czego też nie odchodziły we wszystkich swoich zamysłach, kierując się zawsze ⁶⁰ ku nieustannej służbie Bogu. Gdy klasztor w tym czasie był przygotowany, jak się podaje, w następnym roku ⁹² – jak się to mówi jako prawdę – ⁶⁵ mistrz Dusemer w jego czasach, jak Pan Bóg [to] doradził, [ów] brat Heinrich Dusemer, mistrz, i dostojnicy, z bożej łaski ⁷⁰ i za wspólną radą ufundowali klasztor w Welawie ⁹³ Bogu na chwałę i widok, zakonu braci mniejszych ⁹⁴ , Bogu i Jego umiłowanej matce	in quo virgines Deo famulantur die ac nocte secundum regulam sancti Benedicti. Quo perfecto in edificiis etc., idem magister cum suis preceptoribus anno sequenti statuit claustrum in Welow ad Dei laudem, in quo fratres minores Deo devote horis statutis famulantur.

^{ooo} B: Zcu.^{ppp} B: vnde.⁹⁰ W znaczeniu: służbę bożą.⁹¹ Chodzi tu o regułę zakonu cystersów. Klasztor ów początkowo funkcjonował jednakże wedle reguły benedyktyńskiej; zob. W. Franz, *Das Benediktinerinnenkloster St. Marien zu Königsberg*, „Altpreußische Forschungen”, 11, 1934, s. 170–171.⁹² Wedle chronologii narracji byłby to 1349 r. W tym przypadku odpowiada to rzeczywistości, klasztor w Welawie został bowiem ufundowany, podobnie jak lipnicki, w tym samym roku.⁹³ Welawa (niem. Wehlau, ob. ros. Знаменск/Znamensk), zamek i miasto zakonu niemieckiego położone w Prusach Dolnych, ok. 47,5 km na wschód od współczesnego Kaliningradu.⁹⁴ Tj. franciszkanów.

Fragment VIII

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. B, k. 1r–2v; rekonstruowany rkps B: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10, k. 2r (tylko początki wersów), 2v (tylko końcówki wybranych wersów).

Treść: fragment zawiera narrację dotyczącą wyprawy wojsk księcia Kiejstuta i wielkiego księcia Olgierda na Prusy Dolne w lutym 1352 r.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/A: k. 1r/ //SRP IV, s. 5// Ouch inderselbin wart Der littowen her hart Quamen dar by abendes czit An dy gylge als man gyt ⁵ Vnd jageten mit gewalt Obir daz kvrische hab balt Vnd hÿn czu den landen De sy do irkanden //SRP IV, s. 6// Vngewarnt worn ¹⁰ Aldo ir byiorn Vf dy vastnacht geschach Daz ir her an vumf brach	I podczas tej samej warty ⁹⁵ wojsko Litwinów twardo przybyło o wieczornej porze nad Gilge ⁹⁶ , jak się podaje, ⁵ i szybko pociągnęło z mocą przez Zalew Kuroński ⁹⁷ , i tutaj do ziem [pruskich]. Gdy tam rozpoznali, [że ziemie] są nieostrzeżone ⁹⁸ – ¹⁰ także na początku roku, w Zapusty ⁹⁹ [to] się zdarzyło – że ich wojsko podzieliło się na pięć [części]. Nad rzekę <i>Canusken</i> ¹⁰⁰ nadciągnęli pierwsi, [by] czynić szkody. ¹⁵ Przybyli pod Szaki ¹⁰¹ , poganie poczęli ziemię szaką ¹⁰² pustoszyć, i nie oszczędzili – tam to wszystko zostało uczynione – ²⁰ kobiet, dzieci i mężczyzn. Pochwycili też gwałtownie [ludzi] – nie [licząc] tych, których zabili – których było konkretnie dobrze około 700.	///s. 254/// [...] et nocte cum grandi multitudine iuxta Gilgam et potenter festinant trans stagnum vulgariter Kurische Hab, intrans terram, incolis non avisatis, in Carnisprivio iuxta ///s. 256/// flumen vulgariter Canusken, in 5 se partientes, primi vertunt se in terram Schcken, quam depredantur et vastant, occidunt, capiunt mulieres etc., 700 deducentes captivos.

⁹⁵ Mowa tu o grupach zbrojnych wysyłanych przez dostojników zakonu niemieckiego (jak również władców duchownych, tj. biskupów i kapituły) na wschodnie, północno-wschodnie i południowo-wschodnie obrzeża kraju pruskiego na skrajach obszarów puszczzańskich, których celem było sprawowanie straży (wart) w lokalnych węzłowych punktach komunikacyjnych i na ich przedpolach. Niniejszy fragment kroniki mógłby wskazywać na dokonywanie mniej lub regularnych zmian owych wart.

⁹⁶ Gilga (niem. Gilge, ob. lit. Gilija, ob. ros. Мампосовка/Matrosovka), rzeka będąca południowym ramieniem ujściowym Niemna.

⁹⁷ Zalew Kuroński (niem. Kurisches Haff, ob. lit. Kuršią marios, ob. ros. Куршский залив/Kuršskij zaliv), zatoka na południowo-wschodnim wybrzeżu Morza Bałtyckiego oddzielona od otwartego akwenu Mierzeją Kurońską.

⁹⁸ W znaczeniu: mieszkańcy tych ziem nie zostali ostrzeżeni przez wysłane do puszczy warty/straże o zbliżającym się najeździe przeciwnika.

⁹⁹ Tj. 21 II 1352.

¹⁰⁰ Rzeka ta nie daje się jednoznacznie zlokalizować, był to zapewne jeden z cieków wpływający do południowo-wschodniej części Zalewu Kurońskiego.

¹⁰¹ Szaki (niem. Schaaken, ob. ros. Некрасово/Nekrasovo), zamek zakonu niemieckiego położony na Sambii, ok. 24 km na północny wschód od współczesnego Kaliningradu.

¹⁰² Obszar położony w północno-wschodniej części Sambii, w okolicach Szaków.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
²⁵ De andir partye vf iageten Das vlis sokuskem und lageten	²⁵ Druga partia [wojska] pociągnęła nad rzekę <i>Sokuskem</i> ¹⁰³ ; i [tam] się rozłożyli,	Alia pars convertit se ad flumen Sokusken
Wy sy di cristen vellen Kvnden mit eren gesellen Von danne(n) dy heyden [si]ch wante(n)	gdzie chrześcijan zgubić mogli wraz z ich towarzyszami ¹⁰⁴ . Stamtąd poganie odeszli [i]	et conatur christianos invadere et convertunt
³⁰ Indas lant Powunde(n) ranten Do vingen mit vuge[n] ⁹⁹⁹ Czu tode vil irsluge(n) Gevangen heyman santen Was se gut irkanten	³⁰ wpadli do ziemi Powunden ¹⁰⁵ , gdzie z gwałtownością chwytały i siekli na śmierć, jeńców odesłali do swojego kraju, co uznali za właściwe.	se in terram Powunden, ubi eciam similia egerunt ut supra.
³⁵ Dÿ dritte partye d(er) konig hys /A: k. 1v/ Uf iagen cacte das vlis Do sprengten se czu kaymen yn Mit eÿme mechtigen here schÿn Das lant von yn gar wart vorbrant	³⁵ Trzeciej partii [wojska] król ¹⁰⁶ nakazał pociągnąć nad rzekę <i>Cacte</i> ¹⁰⁷ . Tam wpadli do [ziemi] Kaymen ¹⁰⁸ z potężnym wojskiem wspaniałe ¹⁰⁹ , ziemia została przez nich całkiem spalona,	3 ^a pars, jussu regis transeunt flumen Tacte et intrant terram Kaymen quam comburunt etc. ut supra
⁴⁰ Do nomen sy czu hant Dy gevange(n) mit vngefugen Ouch sy er vil irslugen Dy man do rehent inder czal Vumfhundirt was ir obir al	⁴⁰ i wzięli tam od razu z gwałtownością jeńców, a wielu też zabili, których policzono łącznie 500;	occidunt et 500 captivos
⁴⁵ De se czu lande sanden /B: k. 2r--/ //SRP II, s. 518, <i>Fragm. VI--//</i> Gar inharten banden Dy virde heyden schar Rante vf di deyme dar Dar herten und branten	⁴⁵ tych wysłali do [swojego] kraju i to w ciężkich kajdanach. Czwarty pogański zastęp wpadł nad Dejmę ¹¹⁰ , gdzie pustoszyli i palili,	mittentes ad patriam;
⁵⁰ Hyn und her dory(n)ne ranten Do vingen se wip vnd man Dy ^{rr} se vurten von dan Der czal ^{sss} was besundert //SRP IV, s. 7// Me ^{tt} den virhundert	⁵⁰ wpadając tu i tam; schwytały tam kobiety i mężczyzn, których stamtąd uprowadzili, [i] których konkretna liczba większa [była] aniżeli 400.	4 ^{ta} cohors transiit super flumen Deyme, ubi similia agunt ut primi, ubi de captivis ultra 400 educunt virorum et mulierum:
⁵⁵ Das vumfte teil hilt en abe	⁵⁵ Piąta część ¹¹¹ skierowała się poniżej	quinta pars

⁹⁹⁹ H słusznie sugerował pomyłkę kopisty i lekcję 'ungevugen'; zob. Wigand (H:ZF), s. 6, przyp. a.^{rr} B: De.^{sss} B: zc[al].^{tt} B: Mer.¹⁰³ Rzeka niezlokalizowana, zapewne również na Półwyspie Sambijskim.¹⁰⁴ W znaczeniu: ich sługami, pacholkami, famulusami.¹⁰⁵ Obszar rozciągający się na Sambii w okolicach Powunden (ob. ros. Храброво/Hrabrovo), zamku biskupów sambijskich położonego ok. 20 km na północ od współczesnego Kaliningradu.¹⁰⁶ Prawdopodobnie chodzi tu o Kiejstuta (zob. przyp. 69).¹⁰⁷ Rzeka niezlokalizowana, zapewne również na Półwyspie Sambijskim.¹⁰⁸ Kaymen, obszar położony we wschodniej części Sambii, w okolicach Kaymen (niem. Kaymen/Kaimen, ob. ros. Заречьё/Зареч'ё), ok. 25 km na północny wschód od współczesnego Kaliningradu.¹⁰⁹ W znaczeniu: działania tego oddziału mogły wzbudzać podziw (zob. Wigand (H:ZF), s. 6, przyp. 3). Albo Wigand von Marburg zastosował tu podyktowany stylistycznie zabieg retoryczny estetyzacji świata przedstawionego w narracji, co by wskazywało, że estetyka militarna była dla niego wartością, albo że korzystał z jakiejś niezachowanej starszej narracji (zob. przyp. 123), w której zawarta była tego rodzaju estetyczna waloryzacja. Taką spisaną narrację przywołuje zresztą sam kronikarz (zob. w tym fragmencie w. 94).¹¹⁰ Dejma (niem. Deime, ob. ros. Дејма/Dejma), rzeka będąca jednym z ramion Pregoly, uchodząca do Zalewu Kurońskiego.¹¹¹ W znaczeniu: piąta część wojska.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Do czu ^{uuu} dem kuryschen habe Dy hatten grosen such Wy se ^{vvv} obir eyn bruch Mochten noch erem vromen ⁶⁰ Ane schaden hyn komen Inder czit czu vorn Was is nicht bevoren /--B: k. 2r/ /--SRP II, s. 518, Fragm. VI//	ku Zalewowi Kurońskiemu. Ci usilnie poszukiwali, jakby tam ¹¹² przez pewne trzęsawisko ¹¹³ mogli się z korzyścią ⁶⁰ i bez szkód przeprawić, które do tego czasu nie było zamrażnięte,	iuxtam stagnum, seu vulgariter Kurisch Habe, sollici querens, quomodo per paludem grandem absque dampno transierent. Tempus quoque tunc erat
Ouch was is weich vnd nas Dy heiden do wurden las ⁶⁵ Das bruch nichte(n) vorten Kvnden weder korten Hyn czu eren landen Mit pynlichem anden Dornoch der konig vo(n) smalencz ⁷⁰ Quam iagen als eyn wilder gencz /A: k. 2r/ Hyn nahen vor labio Dy cristen worn vnvro /B: k. 2v--/ Der konig vru mit dem tage Darczu insneller iage	lecz miękkie i mokre. Poganie się tam strwożyli, ⁶⁵ bowiem ani przebyć trzęsawiska ani [też] zawrócić nie mogli do swoich krajów, z przykrym i bolącym odczuciem. Następnie król ze Smoleńska ¹¹⁴ ⁷⁰ przybył, nadciągając niczym dzika gęś ¹¹⁵ tu w pobliżu Labiawy ¹¹⁶ . Chrześcijanie byli zmartwieni, [a] król ¹¹⁷ wcześniej o poranku w szybkim pochodzie	fluidum sine gelu nec poterant pertransire, et sic revertuntur cum fatiga. ///s. 258/// {108} Post hec rex de Smaletz festinat prope Labio, mane

^{uuu} B: zcu.

^{vvv} B: do.

¹¹² Słowo dodane na podstawie rkps. B.

¹¹³ Położenia tego obszaru bagiennego nie da się określić.

¹¹⁴ Wedle literatury przedmiotu w 1352 r. władcą Smoleńska był Iwan Aleksandrowicz (zm. 1359) pochodzący z rodu Rurykowiczów; zob. P.V. Golubovskij, *Istoriâ Smolenskoj zemli do načala XV st.*, Kiev'' 1895, s. 179–180; L. Vojtovič, *Knâzivs'ki dinastii Shidnoi' Ėvropi (kinec' IX – počatok XVI st.): sklad, syspil' na i politična rol'*, L'viv 2000, s. 242; P.V. Golubovskij, *Knâža doba na Rysi: portreti eliti, Bila Cerkva 2006*, s. 528. Jednak w kontekście informacji w w. 109 i wbrew wcześniejszej opinii sformułowanej w 2017 r. (zob. Wigand (Z/K), s. 259, przyp. 772) należy przyjmować, że chodzi tu o niezidentyfikowanego bratanka Kiejstuta, na co zresztą wskazuje sam tekst kroniki (zob. w. 107–108). J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów, Poznań–Wrocław 1999*, s. 52, 73, przypuszcza (idąc za kontynuacją kroniki Matthiasa von Neuenburg jego własnego autorstwa), że był to nieznaną z imienia syn Olgierda z jego pierwszego małżeństwa (prawdopodobnie z bliżej nieznaną Anną; zob. tamże, s. 51), przy czym jego śmierć datuje błędnie (za wspomnianą kontynuacją) na 1353 r., odnotowując przy tym (zob. tamże, s. 52, przyp. 172) prawidłową datację podaną przez J. Voigta (zob. tenże, *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, t. 5: *Die Zeit vom Hochmeister Ludolf König von Weizau 1342 bis zum Tode des Hochmeisters Konrad von Wallenrod 1393, Königsberg 1832*, s. 93–95). Przyjmując wiarygodność przekazu Wiganda, należałoby uznać, że w bliżej nieznanym czasie przed 1352 r. doszło do zmiany na tronie smoleńskim i przejęcia go przez przedstawiciela Giedyminowiczów, jak zresztą przypuszczał m.in. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa, t. 1: Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku, Warszawa 1933 (repr.: 2014)*, s. 386, przyp. 3. Idąc dalej tym tokiem myślenia, trzeba byłoby z kolei uznać, że w związku ze śmiercią owego „króla ze Smoleńska” nad Dejmą w lutym 1352 r. doszło w kolejnych miesiącach do ponownego obsadzenia tronu smoleńskiego, co można byłoby wiązać z wyprawą wielkiego księcia moskiewskiego Siemiona Iwanowicza Dumnego i jego sprzymierzeńców na Smoleńsk; zob. B.N. Floră, *Bor'ba moskovskih knâzej za smolenskije i černigovskie zemli vo vtoroj polovinie XIV v.*, w: *Problemy istoričeskoj geografii Rossii, t. 1: Formirovanie gosudarstvennoj territorii Rossii, Moskva 1982*, s. 60–62; F. Mouchard, *La Maison de Smolensk. Une dynastie princière du Moyen Âge russe (1125–1404)*, Bibliothèque russe de l'Institut d'études slaves, t. 131, Paris 2015, s. 211–212. Symptomatyczne jest jednak, że przekazy latopisarskie, wzmiankując tę wyprawę, nic nie mówią o zmianach na stolcu kniaziowskim w Smoleńsku. Problem ten wymaga niewątpliwie pogłębionych badań.

¹¹⁵ W znaczeniu: niezwykle szybko.

¹¹⁶ Labiawa (niem. Labiau, ob. ros. Полесск/Polessk), zamek zakonu niemieckiego położony na Sambii, ok. 42 km na północny wschód od współczesnego Kaliningradu.

¹¹⁷ Najprawdopodobniej chodzi tu o wspomnianego w w. 69 „króla ze Smoleńska”, a każdym razie na pewno nie o Kiejstuta (zob. w. 107–108).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
⁷⁵ Quam dar gar vordý slege Der kvmpthur alle wege Bruder henny(n)g schynde kop Den heyden eyne weder klop Hot vor stalt veste vnd hart ⁸⁰ Das der konig czu der vart Ayndirt obir dy rycke Das macht der slege stricke Der kvmpthur was en allis by Dem konige vor den slege(n) vry /--B: k. 2v/ ⁸⁵ Aldo wolden dy heyden Ouch nicht lange irbeyden An dy deyme vf das vlis Also sich der konig stis Das er indy deyme vil ⁹⁰ Vnd lif ym vol der gil Den konig do vor strencte Der heyden vil vor sencte Do er czal was Vumfhu(n)dert als ich las ⁹⁵ Aldo dy deyme Heyden vurte yn dem seyme //SRP IV, s. 8// Ayn verre in das wilde hab Von danne(n) vurte ze hyn ap Bruder heyndrich do sach vor wor ¹⁰⁰ Der konig nam des wassers kor Vnd was ingroser not Do snel vor truncken tot Bruder hennyng vs der deym Brochte den konig un(d) sante yn heym	⁷⁵ przybył aż przed samą przesiekę. Komtur, brat Henning Schindekop ¹¹⁸ , poganom wszystkie drogi zamknął i zastawił mocno i twardo, ⁸⁰ tak że król w tym czasie gdzieś przez więzy ¹¹⁹ [się skierował] ¹²⁰ , [a] przesiekę uczyniono siłami. Komtur był przy tym wszystkim przed przesieką wcześniej od króla ¹²¹ , ⁸⁵ więc poganie nie chcieli też długo wyczekać nad rzeką Dejma, zaś król uderzył ¹²² , tak że wpadł do Dejmy ⁹⁰ i zachłysnął się wodą. Ku rozgoryczeniu króla wielu pogan potonęło, których liczba wyniosła 500 – jak czytałem ¹²³ . ⁹⁵ Tamże Dejma pociągnęła [swoim] nurtem ¹²⁴ pogan aż do Dzikiego Zalewu ¹²⁵ , stamtąd [zaś] poniżej ¹²⁶ . Brat Heinrich ¹²⁷ widział naocznie, ¹⁰⁰ [że] król zachłysnął się wodą i był w wielkim niebezpieczeństwie, szybko tam utonąwszy ¹²⁸ . Brat Henning ¹²⁹ z Dejmy wyciągnął króla i odesłał go do domu.	ante septa veniens. Frater vero Henningus Scynde koeff ei fortiter resistens verberibus etc., paganos a septis, vulgariter slege, repellens, et procedunt ad fluvium vulgariter Deyme, in quod rex cecidit et fere fuisset submersus, in quo tamen multi de suis sunt submersi numero 500, qui fluxu aque ducti sunt in stagnum, vulgariter Wilde Hab dictum. Unde rex temptans vada hinc inde vix obisset; quod comperiens frater Hennigus extraxit regem de flumine Deim

¹¹⁸ Henning Schindekop (zm. 17 II 1370), brat rycerz zakonu niemieckiego, poświadczony w Zakonie w 1344 r., piastujący urzędy: komtura ragneckiego (126 V 1350)–(1352}), komtura bałgijskiego (25 VII 1356)–(2 II 1360}) oraz wielkiego marszałka i komtura królewieckiego (5 IV 1360)–17 II 1370).

¹¹⁹ W znaczeniu: skierował się na przesiekę, aczkolwiek od wewnątrz.

¹²⁰ Tylko z dodaniem czasownika opisującego działanie „króla” fragment ten staje się zrozumiały.

¹²¹ Chodzi tu o wspomnianego w w. 69 „króla ze Smoleńska”.

¹²² W znaczeniu: zaatakował, najpewniej prowadząc uderzenie. Th. Hirsch proponował nieco inne tłumaczenie (że „król” ruszył szybko); zob. Wigand (H:ZF), s. 7, przyp. 9.

¹²³ Nie wiadomo, o jaki przekaz pisany tu chodzi. Wyprawa zimowa książąt litewskich na Prusy w 1352 r. znana jest poza niniejszą narracją jedynie z krótkiej wzmianki w kontynuacji kroniki Matthiasa von Neuenburg (zob. przyp. 114). Nawet już jednak powierzchowna analiza treści obu narracji wskazuje, że dzieło zmarłego między 1364 a 1370 r. mieszczanina strasburskiego nie było podstawą źródłową dla Wiganda von Marburg. Ten ostatni musiał zatem korzystać z innej utrwalonej pisemnie narracji o owej wyprawie, bliskiej chronologicznej opisywanym wydarzeniom. Z kolei Matthiasowi von Neuenburg wypada przypisać sięgnięcie do relacji (ustnych bądź pisemnych), które za pośrednictwem braci zakonu niemieckiego stosunkowo niedługo po analizowanych tu wydarzeniach dotarły do zachodnich krajów Rzeszy.

¹²⁴ Zob. Wigand (H:ZF), s. 7, przyp. 11.

¹²⁵ Dzikie Zalew (niem. Wilde Hab), zapewne południowa część Zalewu Kurońskiego, której nazwa związana mogła być z częstymi okresami niespokojnej (nieżeglownej) wody, w tym szkwałów; zob. Wigand (H), s. 518, przyp. 469.

¹²⁶ W znaczeniu: dalej w głąb Zalewu Kurońskiego.

¹²⁷ Niewątpliwie brat zakonu niemieckiego, osoba niezidentyfikowana. Th. Hirsch przyjmował tu pomyłkę kopisty, uznając, że chodzi o Henninga Schindekopa; zob. Wigand (H:ZF), s. 8, przyp. 1.

¹²⁸ W. 99–102 stanowią narracyjny powrót do sytuacji wspomnianej uprzednio w w. 88–90.

¹²⁹ Mowa tu o Henningu Schindekopie (zob. przyp. 118).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
<p>¹⁰⁵ Er legete en vf eynen sleten /A: k. 2v/ Mit vrolichen seten Vnd wolde kynstut eyn dinst thun Vmme das er was syñs bruder son Mit eyner fruntschaft sante ¹¹⁰ Czu grosem presante Do er czu welun wart bracht Hort von der heyden dacht Dy closen worn ym abe gehouwen Eyn frunt begunden schouwen ¹¹⁵ Wunder von eynem toden man Das em dy smoheyt was ir gan Noch der littowen art Lis en vorburnen czu der vart Ouch den tag sy alle gemeyn ¹²⁰ Hetten gehert vnd ylten heym Bynne(n) der czit dy konige woren Beyde als ich han ir varen In dem lande do logen Dy heyden sy v(m)me czogen ¹²⁵ Do herten vnd branten Dy heyden do wedir wanten Czu den konigen beyden Als yn was bescheyden Want czu kaymen kynstut lag ¹³⁰ Algart ouch den selbin tag</p>	<p>¹⁰⁵ Położył go na saniach wedle dobrych zwyczajów i chciał Kiejstutowi uczynić przysługę, bowiem on był synem jego brata¹³⁰; odesłał [go] z przyjaźnią ¹¹⁰ jako wielki podarunek. Gdy on został przywieziony do Wielony¹³¹, wedle pogańskiego pomysłu, okrutnie genitalia zostały mu obcięte; przyjacieli¹³² zaczął oglądać ¹¹⁵ rany tego zabitego człowieka, jak mu uczyniony został wstyd; wedle litewskiego sposobu nakazał go od razu spalić. W tym dniu¹³³ wszyscy razem ¹²⁰ po spustoszeniu pośpieszyli do domu; w tym czasie królowie byli obaj¹³⁴ – jak się dowiedziałem – rozłożeni w kraju [pruskim], [a] poganie byli wokół, ¹²⁵ gdzie pustoszyli i palili, po czym zwrócili się do obu królów, jak im było nakazane. Kiedy Kiejstut leżał w Kaymen, ¹³⁰ Olgierd tego samego dnia¹³⁵</p>	<p>et in reda letus posuit eum et misit domum, volens regi Kynstuten complacere eo, quod fuit filius fratris sui, et eum ei pro magna presenta presentare. {109} Dum ductus fuisset in Welou cuidam occiso pagano pudibunda fuerunt detruncata, quod pro miro quidem videns in defuncto tantam impietatem factam; eum more paganorum incinerant. ///s. 260/// {110} Post predictam vastacionem terrarum predictarum fratres festinant domum. Interim reges erant in terra, quam pagani vastabant et properant redire ad reges ad loca statuta, quia Kynstut stetit in Kaymen, Algard</p>

¹³⁰ Nie wiadomo, o którego spośród braci Kiejstuta może tu chodzić (J. Tęgowski wskazuje na Olgierda, zob. przyp. 114), ale musiałby to być któryś ze starszych braci, skoro jego syn w 1352 r. dowodził wojskiem na wyprawie. Przeciwno ojcostwu Olgierda przemawiałaby narracja Wiganda, w której mowa jest o odesłaniu zwłok „króla ze Smoleńska” na Litwę w celu uczynienia przyjaznego gestu Kiejstutowi (zob. w. 107–110), a nie Olgierdowi, który był przecież obecny na tej wyprawie (czyżby strona zakonna o tym wówczas nie wiedziała?). Może więc chodziłoby tu o innego brata Kiejstuta, który nie brał udziału w przedsięwzięciu wojennym w Prusach Dolnych? Z drugiej jednak strony można też założyć, że komtur ragnecki Henning Schindekop chciał uczynić „wielki podarunek” – jak ów gest nazwał poetycko Wigand – Kiejstutowi, a nie Olgierdowi (mimo że odsyłali wedle interpretacji J. Tęgowskiego zwłoki jego syna) z uwagi na fakt, że to z młodszym Giedyminowiczem mogły łączyć go wzajemne więzy utrwalonej już wówczas znajomości, ze względu na sprawowany od ponad półtora roku urząd komturski, a może i wcześniejszy pobyt w konwencji ragneckim oraz poświęconej 30 V 1344 obecność w konwencji królewieckim (zob. Preußisches Urkundenbuch. Politische (allgemeine) Abteilung, t. 3, z. 2: 1342–1345, wyd. H. Koeppen, Marburg 1958, nr 650, s. 534), na który to aspekt w kontekście relacji politycznych wskazywał w odniesieniu do innych postaci R. Petrauskas, Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai, w: Kryžiaus karų epocha Baltijos regionu tautų istorinėje sąmonėje. Mokslinių straipsnių rinkinys, red. R.R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Saulės 2007, s. 206–221. Kwestia pozostaje więc otwarta.

¹³¹ Wielona (lit. Veliuona), gród litewski położony nad dolnym Niemnem, ok. 33 km na wschód od Jurborkas (pol. Jurbork). Łacińskie tłumaczenie zawiera błędną identyfikację toponimu, wskazując w tym miejscu na dolnopruską Welawę (zob. przyp. 93).

¹³² Zapewne w znaczeniu: przyjaciel księcia, jego bliski towarzysz. Liczba gramatyczna rzeczownika ‘frunt’ nie zgadza się tu ewidentnie z liczbą gramatyczną czasownika ‘beginnen’, co należy chyba złożyć na karb pomyłki kopisty i zastosować koniekturę ‘begund en’ tj. ‘begann ihn’.

¹³³ Data nieustalona.

¹³⁴ Mowa tu o Kiejstucie i Olgierdzie.

¹³⁵ Data nieustalona.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Hilt indem lande Labiow Der heyden her quomen do Czu samme(n) al hyn an Der heyden konig von dan ¹³⁵ Indes erste(n)s slofens kenne(n) Jageten do balt von danne(n) Hyn dan mit den gevangen Dy sy in grosem twangen Vurten vnd roubes vil ¹⁴⁰ Des sy hatten ane czil	zatrzymał się w ziemi labiawskiej ¹³⁶ . Wojska pogan tam nadeszły, tamże wszyscy razem. Król pogan ¹³⁵ w porze pierwszego spania ¹³⁷ , pociągnął szybko stamtąd wraz z jeńcami, których oni w wielkim ucisku prowadzili, oraz wiele łupów, ¹⁴⁰ których mieli bez liku.	in terra Labiow vulgariter dicta, ubi conveniunt simul et in primo sompnio festinant a loco cum captivis, rapina nimia, et transeunt sine dampno.

Fragment IX

Podstawa rękopiśmienna: nieznany rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 86r; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 76v).

Treść: fragment zawiera pierwszy zachowany urywek narracji dotyczącej wyprawy wojska krzyżowego pod wodzą wielkiego mistrza Winricha von Kniprode pod Kowno wiosną 1362 r.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
//k. 86r/ //SRP II, s. 532, Fragm. VIII// Dasselbst sie mitten inne logen, Daß ^{www} sie von dannen nicht zogen, Mit nichten wolten sie von der Stadt, Sondern behalten da den Pfadt ^{xxx} , ⁵ Mit Herten und mit Sinnen, Cawen das Haus zu gewinnen, Dorumb ^{yyy} sie wolten sterben, Oder von Gotte ^{zzz} das erwerben, Daß ^{aaaa} sie nicht zügen von hinnen, ¹⁰ Sie hetten dann zuoren ^{bbbb} innen Cawen der ^{cccc-cccc} Heiden Hauß ^{cccc} .	Tamże oni pośrodku powiedzieli [sobie], że stamtąd ¹³⁸ odejść za nic nie będą chcieli, lecz pozostaną na tej ścieżce, ⁵ sercem i zmysłami, aby zamek Kowno ¹³⁹ zdobyć; w tym celu chcieli zginąć bądź od Boga to uzyskać, że oni stamtąd nie odejdą, ¹⁰ zanim nie opanują Kowna, zamku pogan.	//s. 290// Elegerunt eciam pocius mori, quam discedere castro non devicto.

^{www} Wydanie 1599: Das.

^{xxx} Wydanie 1599: Pfad.

^{yyy} Wydanie 1599: Dorumb.

^{zzz} Wydanie 1599: Gott.

^{aaaa} Wydanie 1599: Das.

^{bbbb} Wydanie 1599: zuvor.

^{cccc-cccc} Wydanie 1599: Heyden Haus.

¹³⁶ Obszar położony wokół Labiawy (zob. przyp. 116).

¹³⁷ Zapewne w znaczeniu: pierwszej straży.

¹³⁸ Tj. spod Kowna (zob. przyp. 139).

¹³⁹ Kowno (niem. Kauen, lit. Kaunas), zamek litewski nad dolnym Niemnem, położony przy ujściu doń rzeki Wilia (niem. Nerga, lit. Neris).

Fragment X

Podstawa rękopiśmienna: nieznanany rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 86v–87v; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 77r–78r).

Treść: fragment zawiera drugi, znacznie dłuższy aniżeli pierwszy, zachowany urywek narracji dotyczącej wyprawy wojska krzyżowego pod wodzą wielkiego mistrza Winricha von Kniprode pod Kowno wiosną 1362 r.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/k. 86v/ //SRP II, s. 534, Fragm. VIII// Vnd an dem guten Freytage, Da König Kinstute ^{dddd} das sage, Gar bald er dahin reiten kam, Vnd hiesch den meister ^{cecc} aus bey nahm ^{fff} , /k. 87r/ ⁵ Auff daß ^{gggg} er zu ^{hhhh} -jm keme ^{-hhhh} , Er wolte wort genehme, Mit jme ⁱⁱⁱⁱ reden vnd sprechen, Sicherlich ohn all ^{jjj} Gebrechen, //SRP II, s. 535// Der Meister ^{kkkk} -selber kam ^{-kkkk} dahin, ¹⁰ Kinstoud sagte jm dießen ^{llll} sinn, Meister were ich selbst auff ^{mmmm} dem Hauß ⁿⁿⁿⁿ , Ir gewünt es nicht mit solchem grauß, Mit allen deinen Christenman, Gewunest ^{oooo} du mir doch nichts an, ¹⁵ Der Meister wider gab Antwort ^{pppp} , Weißlich vnd freysam also fort, Was redestu nu von dem Hauß, ^{rrrr} -Da du lengst sahest vnsern straus ^{qqqq} , ^{-rrrr} Kinstoud der sprach wider also, ²⁰ Kein Heupt bey meinen Leuten do Gewesen ist, in dieser zeit,	I w Wielki Piątek ¹⁴⁰ rzekł oto król Kiejstut ¹⁴¹ , niedługo po tym, jak on tam konno przybył i zawołał mistrza po imieniu, ⁵ aby on do niego przybył; chciał z nim przyjemnymi słowy porozmawiać bezpiecznie bez jakiegokolwiek łamania przyrzeczenia Mistrz ¹⁴² sam [też] tam przybył ¹⁴³ , ¹⁰ Kiejstut rzekł mu w takim sensie: »Mistrzu, gdybym był sam na zamku ¹⁴⁴ , nie zdobywalibyście go z taką okrutnością, ze wszystkimi twoimi chrześcijanami; niczego jednak nie zdobędziesz«. ¹⁵ Mistrz dał odpowiedź, mądrze i spokojnie, mianowicie taką: »Co ty mówisz o zamku, choć widzisz od dawna naszą siłę«. Kiejstut rzekł znowu tak: ²⁰ »Żadna głowa ¹⁴⁵ przy moich ludziach nie była w tym czasie,	///s. 296/// [...] in feriam sextam parasceve. ///s. 298/// {142} Quod cum Kynstud vidisset, vocavit magistrum, et sub mutuo salvo conductu sibi loquantur, dixitque magistro: si ego essem in domo, nunquam eam obtineres cum omnibus tuis. Cui magister respondit: Quare equitasti de domo, cum nos videres, et respondit: quia mei non habebant caput;

dddd Wydanie 1599: Künstute.

cecc Wydanie 1599: Meister.

fff Wydanie 1599: Nam.

gggg Wydanie 1599: das.

hhhh-hhhh Wydanie 1599: jhm kãme.

iiii Wydanie 1599: jhme.

jjj Wydanie 1599: al.

kkkk-kkkk Wydanie 1599: kam selbst.

llll Wydanie 1599: diesem.

mmmm Wydanie 1599: aus.

nnnn Wydanie 1599: Haus.

oooo Wydanie 1599: Gewünnest.

pppp Wydanie 1599: antwort.

qqqq Wydanie 1599: Strauß.

rrrr-rrrr U H brakuje tego wersetu.

¹⁴⁰ Tj. 15 IV 1362.

¹⁴¹ Zob. przyp. 69.

¹⁴² Mowa tu o Winrichu von Kniprode (zob. przyp. 40).

¹⁴³ Miejsce spotkania się Kiejstuta z Winrichem von Kniprode pod obleganym Kownem pozostaje niezlokalizowane.

¹⁴⁴ Mowa tu o obleganym przez wojsko zakonne zamku kowieńskim.

¹⁴⁵ W znaczeniu: wódz.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Darumb ^{ssss} ich bey der Heiden ^{tttt} Streit Allewege ^{uuuu} selbsten muste ^{vvvv} sein, Vnd stehen mit meines selben Meister, ²⁵ Da sprach der küne Held der Meister, Des Heerzuges ein guter Leister, Ists sach daß ^{wwww} dir Kōnig noth ist, So nim der Heiden ^{xxxx} zu dieser frist So viel du jr ^{yyyy} wilt mit dir han, ³⁰ Die wollen wir alle semptlich lahn, Vnd kom mit jnen ^{zzzz} auff das Hauß, So erlaub ich dir ein vnd aus, Hinan alle ewere ^{aaaaa} auffzōge,	stąd ja podczas pogańskiej walki wszędzie osobiście muszę być [obecny] i stać z moim własnym obliczem«. ²⁵ Wtedy rzekł śmiały bohater – mistrz – dobry wódz wyprawy: »Jeżeli jest ci, królu, to konieczne, to weź teraz pogan, ile ich tylko chcesz ze sobą mieć, ³⁰ chcemy pozwolić [ci] ich wszystkich [zabrać], i przyjdź z nimi na zamek, zatem pozwalam ci wyjść i wejść do środka we wszystkich waszych przyjazdach ¹⁴⁶ , i pomóż im ¹⁴⁷ według twoich możliwości.	ideo mansi aput eos, et ait magister: si tibi opus fuerit, accipe de tuis, quotquot vis et ascende liber domum.
Vnd hilf du jn ^{bbbb} nach dein vermōge. ³⁵ Wir trawen Gotte ^{ceccc} vnserm HErrn, ddddd- Daß jr ^{ddddd} es nicht können erwehren ^{ceccc} , ffff- Vnd sollet es nicht behalten, ^{ffff} Für unseren Gewalten. Da sprach der Kōnig Kinstoud, Dem gar vbel da ward zu Muth ^{ggggg} , ⁴⁰ Wie möchte ^{hhhhh} ich auff das Hauß kommen, Vnd schaffen daselbst meinen frommen, Dieweil das Feld ist gar vergraben, Vnd ein grosser Zaun erhaben, Als er war in den Worten jach, ⁴⁵ Der Meister fortan also sprach, Vnd bistu Kōnig so gewier, Als ich das solte glauben dir, //SRP II, s. 536// Vnd woltestu nun einen Streit, Mit vns machen in dieser zeit,	³⁵ My ufamy Bogu, naszemu Panu, że nie będziecie mogli się obronić i nie powinniście się utrzymać przed naszą mocą«. Wtedy rzekł król Kiejstut, któremu było całkiem nieprzyjemnie: ⁴⁰ »Jak mógłbym na zamek przybyć i uczynić tam to, co dla mnie dobre, kiedy pole jest całkiem rozkopane i rozciąga się [tam] wielki płot ¹⁴⁸ ?« Jako że był w słowach szybki ¹⁴⁹ , ⁴⁵ mistrz natychmiast tak rzekł: »Jeśli więc jesteś, królu, tak groźny, że ja powinienem tobie wierzyć, i chcesz teraz walkę z nami stoczyć w tym czasie,	Speramus enim in Domino, quod non poteritis eam protegere nec retinere. Et Kynstud ait: quomodo potero ascendere, cum campus sit circumseptus et circumfossatus. Cui magister: promitte mihi, quod velis mecum bellare,

ssss	Wydanie 1599: Darumb.
tttt	Wydanie 1599: Heyden.
uuuu	Wydanie 1599: Allwege.
vvvv	Wydanie 1599: müste.
wwww	Wydanie 1599: das.
xxxx	Wydanie 1599: Heydn.
yyyy	Wydanie 1599: jhr.
zzzz	Wydanie 1599: jhnen.
aaaaa	Wydanie 1599: ewre.
bbbb	Wydanie 1599: jhm.
ceccc	Wydanie 1599: Gott.
ddddd-ddddd	Wydanie 1599: Das jhr.
ceccc	Wydanie 1599: erwehrrn.
ffff-ffff	U H brakuje tego wersetu.
ggggg	Wydanie 1599: muth.
hhhhh	Wydanie 1599: möcht.

¹⁴⁶ W znaczeniu: podczas każdego wejścia/wjazdu księcia do obleganego zamku.

¹⁴⁷ Tj. obrońcom zamku kowieńskiego.

¹⁴⁸ Chodzi tu najprawdopodobniej o linię umocnień polowych wojska oblegającego, które wzniesione zostały zapewne w celu odciążenia obleganej warowni od zaplecza.

¹⁴⁹ W znaczeniu: potrafił szybko reagować na wypowiedź interlokutora.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/k. 87v/ ⁵⁰ Wir wollen nieder ⁱⁱⁱⁱ legen, Den Zaun zur Erden wegen, Vnd das Feld machen also schlecht, Als es zuuoren ⁱⁱⁱⁱ war gerecht, Der Kōnig antwortete nicht, ⁵⁵ Dem Meister zu derselben schicht, Da sprach der Meister also fort, Hette dann ^{kkkkk} der Kōnig nicht mehr wort, Mit vns zu reden diese zeit, So warte er seiner Heiden ^{lllll} streit.	⁵⁰ [to] my chcemy zburzyć płot równo z ziemią i pole uczynić tak równe, jak ono było dobre przedtem«. Król nie odpowiedział Król nie odpowiedział ⁵⁵ mistrzowi na takie słowa. Wtedy rzekł ponownie mistrz tak: »Jeśli zatem król nie ma więcej słów, [aby] z nami teraz rozmawiać, więc niech czeka na swoją pogańską walkę«.	volò planare terram et septa deponere. Nec respondit ad hec rex, et magister: si non habet rex amplius verba nobiscum loqui, transeat ad custodiam suorum.

Fragment XI

Podstawa rękopiśmienna: nieznaną rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 93r; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 83r).

Treść: fragment zawiera laudację (bądź raczej jej znaczną część) na cześć zmarłego 24 VI 1382 wielkiego mistrza Winricha von Kniprode.

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/k. 93r/ //SRP II, s. 615, <i>Fragm. IX</i> // Nach dem bey seiner Meisterschaft Der Orden gut in grosser Krafft, Bestanden hat bey guter zeit, Als man vns das für ware geit, ⁵ Die Gebietiger mit grossen Wirden ^{mmmmmm} , Hat er gehret auch mit Zierden ⁿⁿⁿⁿⁿ , Des Ordens Brüder in Geistligkeit, Hat er gehalten mit Weißheit. Ritter vnd Erbare Knechte, ¹⁰ Gehalten in jrem ^{ooooo} Rechte, Gebawer vnd auch Bürger Für jm ^{ppppp} gewest sein Achtber ^{qqqqq} , Vnd sonderlich den Bawerßman ^{rrrrr} ,	Po tym podczas jego mistrzostwa ¹⁵⁰ Zakon ¹⁵¹ dobrze w wielkiej sile trwał w dobrym czasie – jak to nam przedstawiono jako prawdziwe. ⁵ Dostojników z wielką godnością i chlubnie miał w poszanowaniu, braci Zakonu w kapłaństwie traktował z mądrością, rycerzy i czcigodnych knechtów ¹⁵² ¹⁰ traktował wedle ich prawa, chłopom oraz mieszczanom okazywał swoje dostojeństwo, i w szczególności wieśniaków	///s. 480/// [...] annis magisterii generalis principatum in Prussia tenuit, ex gracia divina speciale, in optimo statu; preceptores quoque in maxima decencia tenuit et ordinis fratres in sancta religione, milites atque clientes in iusticia per suam prudenciam, cives et rusticos

ⁱⁱⁱⁱ Wydanie 1599: nider.

ⁱⁱⁱⁱ Wydanie 1599: zuuorn.

^{kkkkk} Wydanie 1599: denn.

^{lllll} Wydanie 1599: Heyden.

^{mmmmmm} Wydanie 1599: wirden.

ⁿⁿⁿⁿⁿ Wydanie 1599: zierden.

^{ooooo} Wydanie 1599: jhrem.

^{ppppp} Wydanie 1599: jhm.

^{qqqqq} Wydanie 1599: Achtbar.

^{rrrrr} Wydanie 1599: Bawersman.

¹⁵⁰ Mowa tu o urzędowaniu wielkiego mistrza Winricha von Kniprode (zob. przyp. 40).

¹⁵¹ Chodzi o zakon niemiecki.

¹⁵² Mowa tu o posiadaczach ziemskich bez pasa rycerskiego, tj. giermkach i zapewne również grupie tzw. wolnych (zob. przyp. 45).

Oryginal	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Hat er gehalten lobesan ^{sssss} , ¹⁵ Der Witwen und Waisen Vater was, Mit grosser erbawunge, war ist das, Also hat er ein Erbar Leben, Zu jeder zeit gehalten eben, Daß ^{tttt} seiner zeit kein böser Fund ^{uuuuu} , ²⁰ Dem Orden jemals offen stund, Daher sein Namen weit erschallen, Vnd fast in alle Welt erhalten, ^{vvvvv} Daß keinem ^{vvvvv} Meister nie geschehen, Von dem so viel gutes wer verjehen.	traktował chwalebnie. ¹⁵ Dla wdów i sierot był ojcem z wielkim miłosierdziem – to jest prawda. Zatem życie czcigodne prowadził on stale, tak że za jego czasów żadne zło ²⁰ nigdy nie dotknęło Zakonu. Stąd jego imię szeroko wywoływane na całym prawie świecie rozbrzmiewało, iż żadnemu mistrzowi nie zdarzyło się nigdy, [by] o nim tyle dobrego było opowiadane.	laudabiliter gubernando, viduis et orphanis compaciendo, [...] Nec ordo extra vel in terra diffamabatur, sed tranquillitas tota fuit. ///s. 482/// [...] Fama eciam nominis sui diffusa est per universum, nec tanta benemerita digna laude ab alio magistro unquam sunt dicta.

Original fragments of the chronicle of Wigand von Marburg – Source study, new edition and Polish translation

Summary: The article presents a new edition of the original fragments of Wigand von Marburg's chronicle that have been preserved. The edition complements the fifteenth-century Latin translation of the chronicle (with its Polish translation) published in 2017. The text contains eleven fragments of the original lines in verse composed in 1393–1394 in the East variant of the Middle High German. In total, they include 573 complete lines and 57 of their fragments that have survived. Five fragments are available today only in the sixteenth-century printed edition of Caspar Schütz's *Historia rerum Prussicarum*. At the same time, the remaining six have survived in the remains of late medieval manuscripts, currently kept in Vienna, Munich, and Karlsruhe. They come from two unpreserved codes (A and B), initially containing copies of probably the entire chronicle of Wigand von Marburg. A Polish translation of the original fragments in rhyme with their respective Latin translation are included in the edition.

Nota o autorze: Krzysztof Kwiatkowski, dr hab., prof. UMK, ur. 1982, absolwent Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (2004), dr nauk humanistycznych w zakresie historii (2009), dr hab. nauk humanistycznych (2019). Od 2009 r. zatrudniony na Wydziale Nauk Historycznych UMK. Stypendysta m.in.: Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, Deutscher Akademischer Austauschdienst, Stiftung Preußischer Kulturbesitz, Polskiej Misji Historycznej przy Uniwersytecie w Würzburgu. Kierownik i członek zespołów badawczych realizujących projekty naukowe w ramach grantów NCN i NPRH. Zainteresowania naukowe: historia militarna, historia społeczna, historia kulturowa, historia zakonu niemieckiego, historia Prus, edytorstwo źródeł historycznych.

Author: Krzysztof Kwiatkowski, professor of the Nicolaus Copernicus University, b. 1982, graduate of the Faculty of History, Nicolaus Copernicus University in Toruń (2004), PhD in humanities in the field of history (2009), habilitation in humanities in the field of history (2019); since 2009, employee of the Faculty of History, Nicolaus Copernicus University in Toruń; scholarship holder i.a. of the Foundation for Polish Science, the German Academic Exchange Service, the Prussian Cultural Heritage Foundation, the Polish Historical Mission at the University of Julius Maximilian in Würzburg; head and member of research teams carrying out scholarly projects financed by the grants of the National Science Centre and the National Programme for the Development of the Humanities; his research interests include: military history, social history, cultural history, history of the Teutonic Order, history of Prussia, academic editing of historical sources.

^{sssss} *Wydanie 1599:* Lobesan.

^{tttt} *Wydanie 1599:* Das.

^{uuuuu} *Wydanie 1599:* fund.

^{vvvvv-vvvvv} *Wydanie 1599:* Das.

Katedra Historii Skandynawii i Europy Środkowo-Wschodniej
 Instytut Historii i Archiwistyki
 Wydział Nauk Historycznych
 Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
 ul. Bojarskiego 1
 87-100 Toruń
 e-mail: Krzysztof.Kwiatkowski@umk.pl

Bibliografia

Źródła

- Barack K.A., *Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reimchronik*, „Germania”, 12, 1867, s. 194–205
Bruchstück einer Reimchronik des Deutsch-Ordens aus dem Anfange des 15. Jahrhunderts, „Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's”, 3, 1845, s. 129–133
Die Chronik Wigands von Marburg. Originalfragmente, lateinische Uebersetzung und sonstige Ueberreste, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 2, Leipzig 1863, s. 453–662
Ein Fragment der Reimchronik Wigands von Marburg, wyd. W. Hubatsch, U. Arnold, w: SRP, t. 6, Frankfurt am Main 1968, s. 44–49
 Hartknoch Ch., *Alt- und Neues Preussen oder Preussischer Historien*, Franckfurt–Leipzig 1684
 Krömecke E., *Ein Bruchstück eines mhd. Gedichtes*, „Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit”, N.F., 5, 1858, nr 10, szp. 335–336
 Krömecke E., „Neue Preußische Provinzial-Blätter”, 3. Folge, 2, 1858, s. 357–358
Preußisches Urkundenbuch. Politische (allgemeine) Abteilung, t. 3, z. 2: 1342–1345, wyd. H. Koeppen, Marburg 1958
 Schütz C., *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592
 Schütz C., *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599
 Thoma H., *Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur”, 74, 1937, s. 39–45
 Vygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, tłum. R. Jasas, red. K. Gudmantas, Vilnius 1999
 Wigand von Marburg, *Cronica nova prutenica*, oprac. S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, Toruń 2017
Zwei Fragmente der Reimchronik Wigands von Marburg, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 4, Leipzig 1870, s. 1–8

Opracowania

- Barack K.A., *Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reimchronik*, „Germania”, 12, 1867, s. 194–205
 Blaschka A., *Konrad Gesselen, ein Mitarbeiter von Johannes Długosz. Epilog zum „Monumentum Thorunense”*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg”, 10, 1961, nr 4, s. 893–895
 Blaschka A., *Monumentum Thorunense*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg”, 7, 1957/1958, nr 4, s. 715–726
 Eichenberger N., Mackert Ch., *Überarbeitung und Online-Publikation der Erschließungsergebnisse aus dem DFG-Projekt zur Neukatalogisierung der ehemals Donaueschinger Handschriften in der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe, unter Mitarbeit von Ute Obhof sowie unter Einbeziehung von Vorarbeiten von Wolfgang Runschke und Sabine Lütkemeyer [Beschreibungen via Manuscripta Mediaevalia]*, <<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/?xdbcid=22obj%2031577285%22&dmode=doc#|4>> [dostęp: 22.03.2020]
 Florâ B.N., *Bor'ba moskovskih knâzej za smolenskie i černigovskie zemli vo vtoroj polovinie XIV v.*, w: *Problemy istoričeskoj geografii Rossii*, t. 1: *Formirovanie gosudarstvennoj territorii Rossii*, Moskva 1982, s. 58–80
 Franz W., *Das Benediktinerinnenkloster St. Marien zu Königsberg*, „Altpreußische Forschungen”, 11, 1934, s. 168–187
 Golubovskij P.V., *Istoriâ Smolenskoj zemli do načala XV st.*, Kiev 1895
 Golubovskij P.V., *Knâža doba na Rysi: portreti eliti*, Bila Cerkva 2006
 Handschriftenbeschreibung 2067, w: *Handschriftencensus. Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters*, <<https://handschriftencensus.de/2067>> [dostęp: 22.03.2020]
 Handschriftenbeschreibung 2068, w: *Handschriftencensus. Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters*, <<https://handschriftencensus.de/2068>> [dostęp: 22.03.2020]
 Hirsch Th., *Einleitung*, w: *Die Chronik Wigands von Marburg. Originalfragmente, lateinische Uebersetzung und sonstige Ueberreste*, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 2, Leipzig 1863, s. 429–452

- Jarzebowski M., *Die Residenzen der preußischen Bischöfe bis 1525*, Prussia Sacra, t. 3, Toruń 2007
- Jóźwiak S., *Wyprawa armii krzyżackiej z Prus do Estonii w latach 1343–1344*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 238, 2002, nr 4, s. 495–500
- Jóźwiak S., Trupinda J., *Krzyżackie zamki komturskie w Prusach. Topografia i układ przestrzenny na podstawie średniowiecznych źródeł pisanych*, Toruń 2012
- Kienhorst H., *Lering en stichting op klein formaat. Middelnederlandse rijmteksten in eenkolomsboekjes van perkament*, t. 2: *Handschriften*, Miscellanea Neerlandica, t. 32, Leuven 2005
- Lackner F., współpr. A. Haidinger, *Katalog der Streubestände in Wien und Niederösterreich*, cz. 1: *Nichtarchivalische mittelalterliche Handschriften und Fragmente in Korneuburg, Mistelbach, Retz, St. Pölten, Tulln, Waidhofen an der Thaya, Weitra, Wien, Wiener Neustadt und aus Privatbesitz. Katalogband und CD-ROM*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Denkschriften, t. 272, Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters, seria II, t. 5, Wien 2000
- Malm M., *Wigand von Marburg*, w: *Deutsches Literatur-Lexikon. Biographisches-bibliographisches Handbuch*, t. 32, wyd. 3, Berlin–Boston 2013, s. 341–343
- Mouchard F., *La Maison de Smolensk. Une dynastie princière du Moyen Âge russe (1125–1404)*, Bibliothèque russe de l'Institut d'études slaves, t. 131, Paris 2015
- Paszkievicz H., *Jagiellonowie a Moskwa*, t. 1: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa 1933 (repr.: 2014)
- Perlbach M., *Der Übersetzer des Wigands von Marburg*, „Altpreußische Monatsschrift”, 32, 1895, s. 411–424
- Petrauskas R., *Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai*, w: *Kryžiaus karų epocha Baltijos regionu tautų istorinėje sąmonėje. Mokslinių straipsnių rinkinys*, red. R.R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Saulės 2007, s. 206–221
- Schneider K., *Die deutschen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Die mittelalterlichen Fragmente Cgm 5249–5250*, Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Monacensis, t. 5, cz. 8, Wiesbaden 2005
- Sumowski M., *Duchowni diecezjalni w średniowiecznym Toruniu. Studium prozopograficzne*, Toruń 2012
- Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999
- Thoma H., *Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur”, 74, 1937, s. 39–45
- Trimonienė R., *Įygando Marburgiečio kronika. Įvadas*, w: *Vygandas Marburgietis, Naujoji Prūsijos kronika*, tłum. R. Jasas, red. K. Gudmantas, Vilnius 1999, s. 5–45
- Voigt J., *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, t. 5: *Die Zeit vom Hochmeister Ludolf König von Weizau 1342 bis zum Tode des Hochmeisters Konrad von Wallenrod 1393*, Königsberg 1832
- Vojtovič L., *Knáziv's'ki dinastii Šhidnoī Ėvropi (kinec' IX – počatok XVI st.): sklad, sypil'na i politična rol'*, L'viv 2000
- Vollmann-Profe G., *Wigand von Marburg*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. 11: *Nachträge und Korrekturen*, red. B. Wachinger, G. Keil, K. Ruh, W. Schröder, F.J. Worstbrock, wyd. 2, Berlin–New York 2004, s. 1658–1662
- Wenta J., *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung am Beispiel Preußens*, Subsidia Historiographica, t. 2, Toruń 2000
- Witthöft H., *Metrologische Überlegungen zur Kulmer Handfeste 1233/51*, w: *Beiträge zur geschichte des Deutschen Ordens*, t. 2, wyd. U. Arnold, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, t. 49; Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, t. 5, Marburg 1993, s. 68–86
- Wolff L., *Wigand von Marburg*, w: *Die Deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. 4, red. K. Langosch, Berlin 1953, s. 964–968
- Zajączkowski S., *Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Dział 2, t. 6, z. 2, Lwów 1929
- Zonenberg S., *Kronika Wiganda z Marburga*, Bydgoszcz 1994
- Zonenberg S., *Wstęp źródłowy i historyczny*, w: *Wigand von Marburg, Cronica nova prutenica*, oprac. S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, Toruń 2017, s. 13–44

Strony internetowe

Mittelalterliche Handschriften in Österreich, <https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=1667> [dostęp: 22.03.2020]